

PROGRAM ROZVOJE VENKOVA

Evropský zemědělský
fond pro rozvoj
venkova: Evropa
investuje do
venkovských oblastí

HISTORIE

Seznámení se s jednotlivými stavebními historickými slohy I.

Místo realizace: Český Šternberk – PRAK

Termín akce: 1. až 2. listopadu 2010 od 9 – 17 hodin

Seznámení se s jednotlivými stavebními historickými slohy II.

Místo realizace: Český Šternberk – PRAK

Termín akce: 18. až 19. listopadu 2010 od 9 – 17 hodin

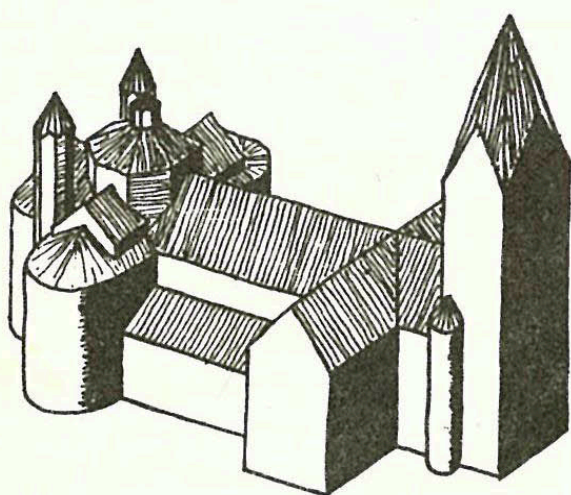
Románská architektura

Vžité označení románská architektura*, popřípadě označení architektury doby románské, se používá pro architekturu západní, jižní a střední Evropy z doby 11. až 13. století. Ve východní Evropě se v této době i později stavělo byzantským způsobem. Románská architektura není výhradním dílem ani národů ani zemí románských. Na jejím vývoji se spoluúčastnili jak Germáni, tak Slované, i Anglosasové, tedy i nerománské národy. Tato architektura se vyvíjela na území osídlených tehdy různými národy a nemohla nabýt svérázně národních rysů, jako tomu bylo například u Egyptanů nebo Řeků. Nebyla ani výrazem jednoho státního útvaru, jako byla například architektura Římanů. Naproti tomu byla spojena jednotící ideou křesťanství, a ta by snad měla být jako jediná spojující složka v jejím označení vyzdvížena.

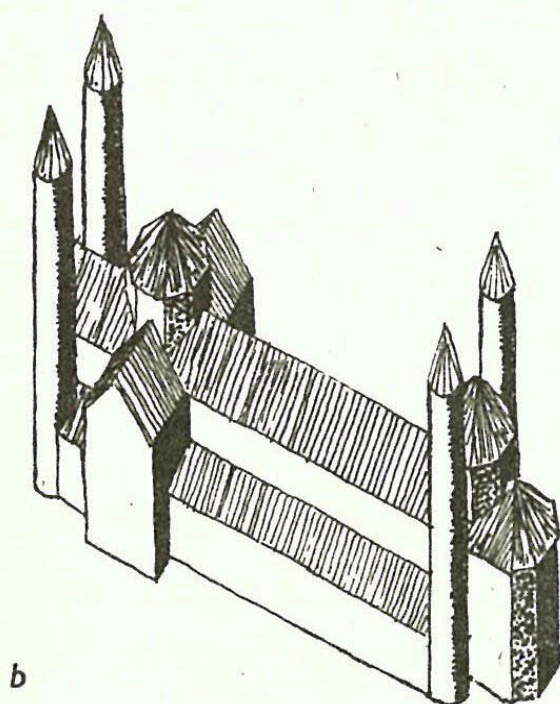

Kompozice architektonických hmot
románských chrámů

a) Německo, Kolín nad Rýnem, kostel
sv. Apoštolů, b) Německo, Worms,
dóm

a

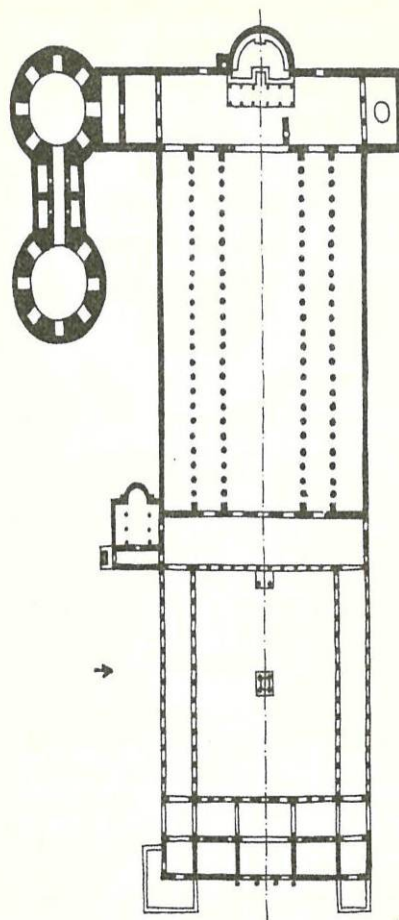

b

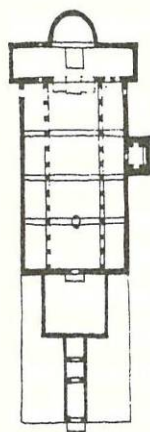
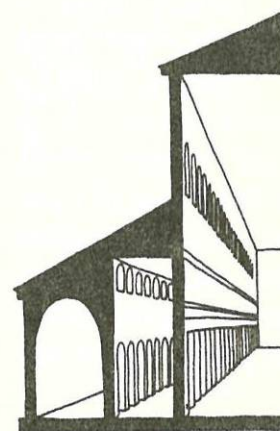
* Termín „románský“ vznikl na počátku 19. století.

Starokřesťanská bazilika

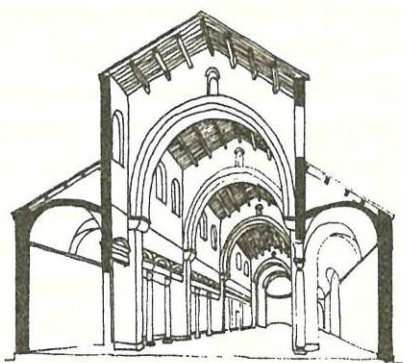
a) bazilika sv. Petra v Římě (půdorys a příčný řez), b) bazilika Sta Prassede v Římě (půdorys a řez), c) bazilika Sta Agnese v Římě (půdorys a řez)

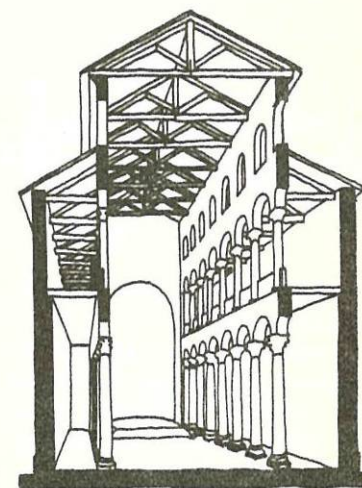
a

b

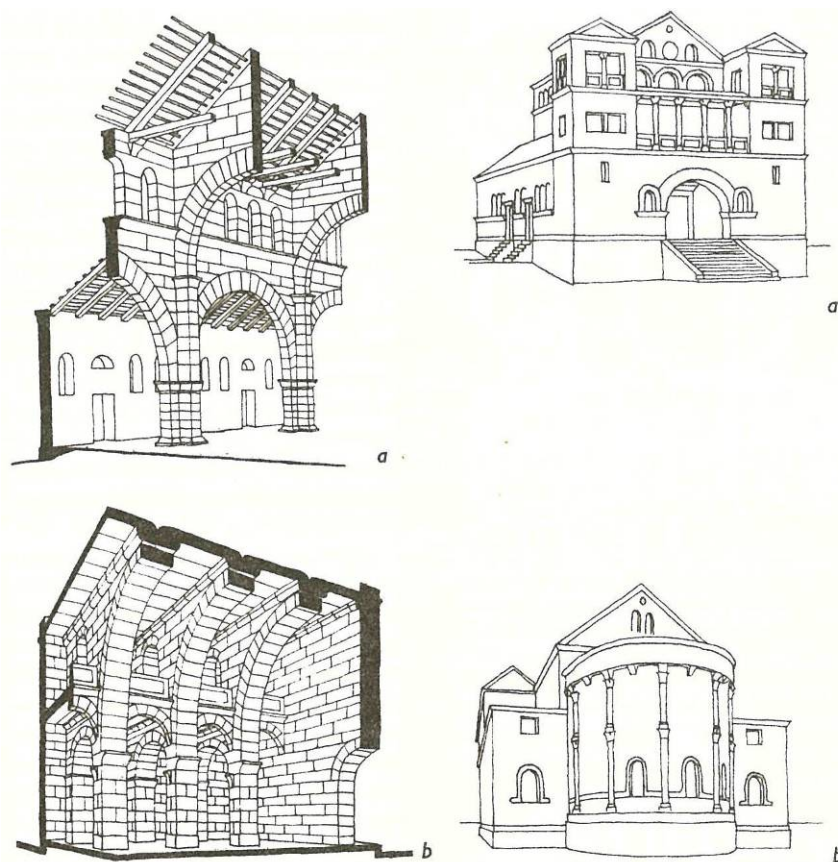

c

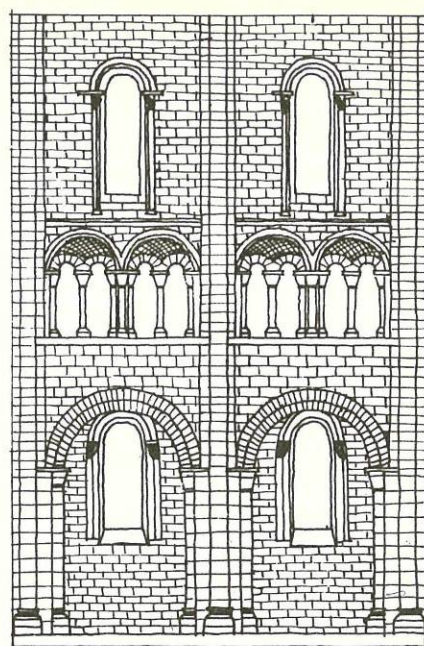
Vývoj románské architektury byl neobyčejně složitý a mnohaproudý. Jednotlivé země si přizpůsobovaly jak stavební hmoty, konstrukci, koncept stavby, tak i podrobnosti stavby svému vlastnímu zaměření, a proto se tvorba ve Francii, Itálii, Anglii, Německu i jinde značně od sebe liší. Mimo to se na různých místech s proměnlivou intenzitou uplatňují vlivy Byzance či jinde islámu.

Zdálo by se zcela přirozené, že nejvhodnější podmínky pro další vývoj architektury bude tam, kde je uchováno bohatší dědictví antických staveb, a tím i tradice vyspělejších staveb i techniky. A skutečně tomu tak bylo, aspoň zpočátku. Později se však ukázalo, že v prostředí, kde antická díla nebyla a nemohla svými vyváženými architektonickými kompozicemi usměrňovat tvorbu, vývoj nejvíce pokročil a vyústil v dílech gotiky.

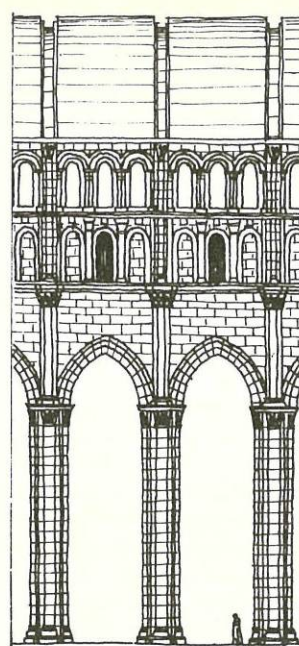

Způsoby zastoupení starokřesťanských bazilik ve východní části Říše římské.

Románská tvorba sice vynikala rozmanitostí jak v celkovém uspořádání stavby, tak v jednotlivostech, ale kupodivu nedovedla vše stmelit v takovou jednotu výrazu, jak toho později dosáhla gotika. V románské době není snad ani jediné stavby, na níž by byly upotřebeny všechny charakteristické prvky této doby, ale přitom na všech stavbách se vždy vyskytuje některý nebo i několik prvků. Z tohoto důvodu někteří badatelé nepovažují tuto tvorbu za architektonický sloh v pravém slova smyslu.

a

b

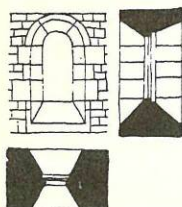
▲ Rytmozování stěny hlavní chrámové lodě po výšce

a) Francie, Normandie, Mont-Saint-Michel, b) Francie, Burgund, Cluny

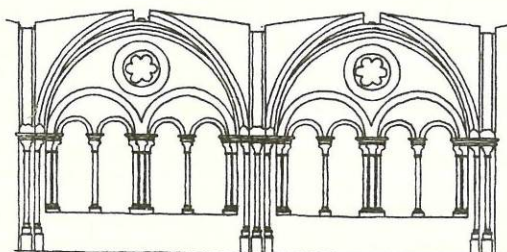

Románské okno

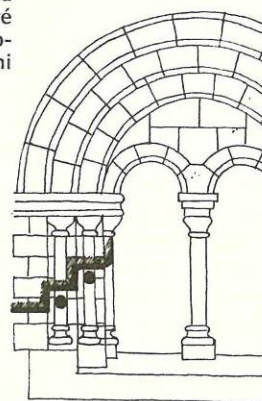
a) okosení okenní špalety, b) skupina sdružených oken v ambitu křížové chodby, c) sdružená okna s odstupňovanými špaletami a s vloženými sloupky

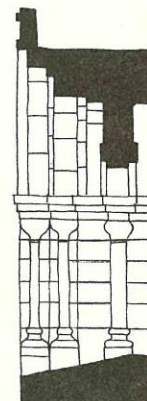
a

b

c

d

Všeobecný názor je, že tato tvorba nastupuje po roce 1000, tedy v 11. století, kdy se již zřetelně projevují nové kompoziční myšlenky. Tvorba byla sice ještě značně prostoupena duchem antiky, ale přece jen se již projevují zřetelnější náznaky nového tvůrčího snažení.

Ve 12. století nastává vyvrcholení. Kamenná konstrukce byla zvládnuta a umožnila uskutečnit zamýšlené kompoziční záměry. Současně do poloviny století se objevují, zejména ve Francii, další pokroky v tvorbě, které závažně pozměňují dosavadní ráz staveb. Jsou častěji používány konstrukce i tvary, které se později stávají příznačné pro sloh gotický. A tak se postupně projevuje nástup nového slohu. Toto údobí zabírá dobu asi jednoho sta let, někde až do poloviny 13. století, a tvorba je označována jako sloh přechodný. Pak se všeobecně uplatňuje gotika, která vzniká téměř přes noc ve Francii na území zvaném Ile de France a proniká do všech krajů ovládaných katolickým křesťanstvím.

Románské rozetové okno

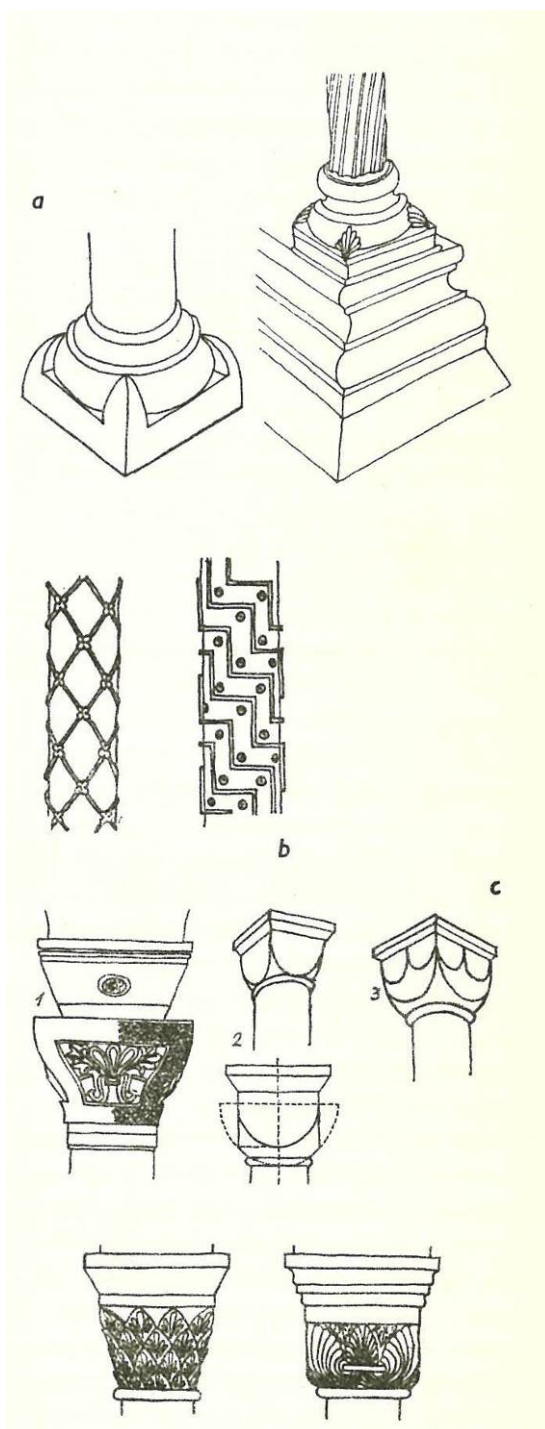
Románské sloupy povšedně dodržují antické trojdělení na patku, dřík a hlavici:

a) patky na portálu kostela sv. Mikuláše

(turus je přichycen nárožním drápkem k plintě)

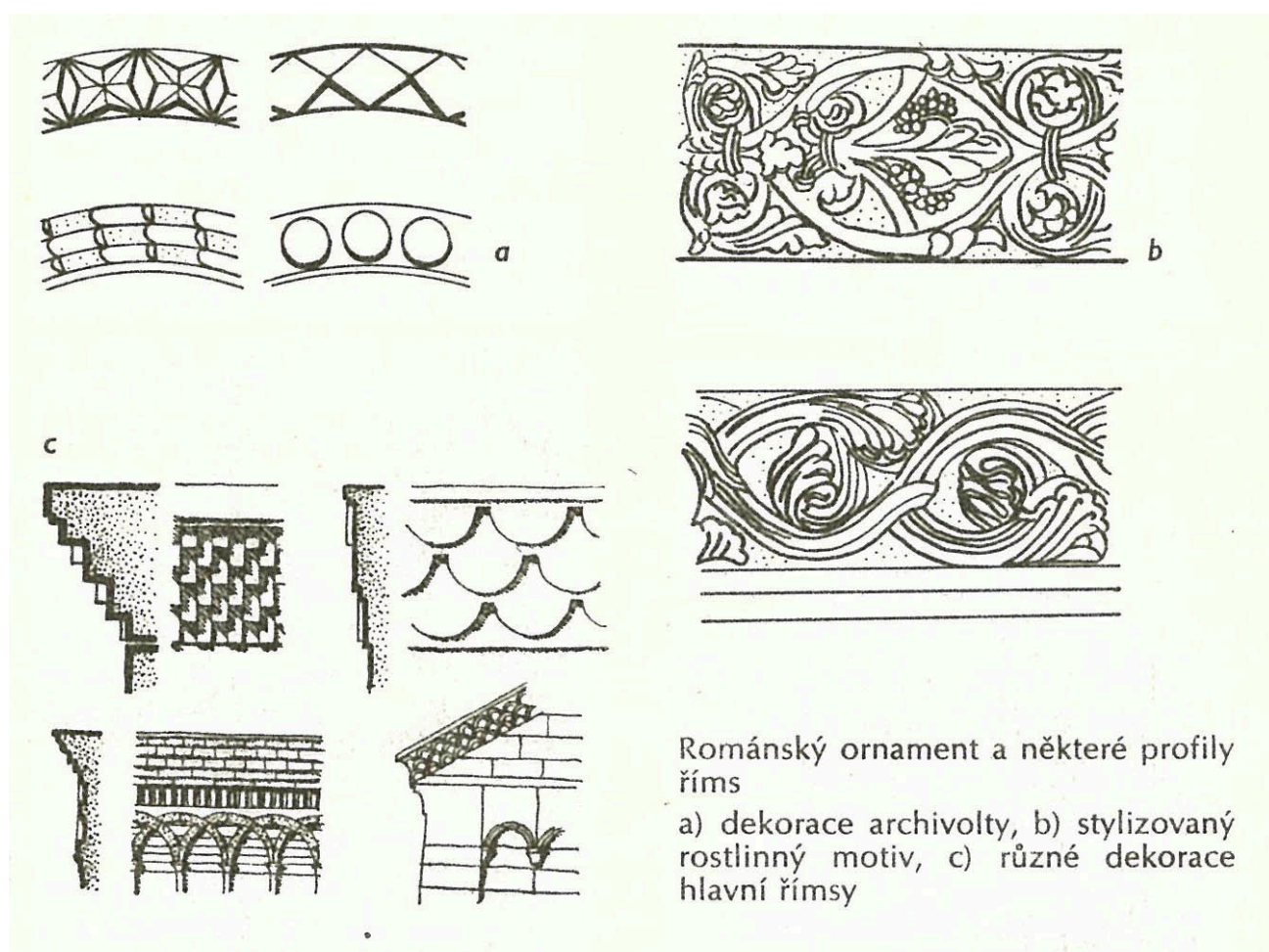
b) dřík bývá často ornamentálně zdoben nebo je spirálově vinut

c) hlavice bývá rozmanitě tvarována (1- s náběžníkem, 2- krychlová), s různým ornamentálním zdobením (3 - dvoulaločná)

Románská architektura v Českých zemích

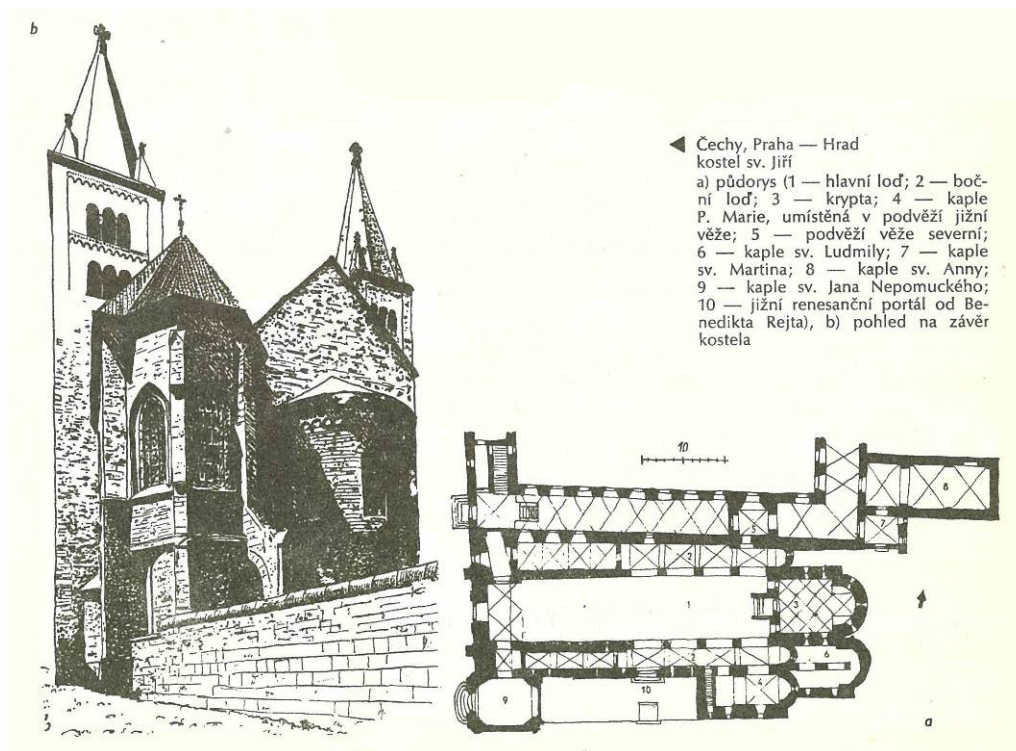
V Českých zemích je románské období vymezeno přibližně obdobím let 1000–1250. Největší počet dochovaných staveb pochází z 12. století. Románské stavby, které se dochovaly do současnosti, jsou většinou velice skromné, neboť velké a významné stavby byly převážně přestavovány nebo úplně odstraněny. Celkový ráz české románské architektury se neliší od mnoha dalších zemí, je provinciální, což vyplývá z postavení naší země v té době. Převažuje západoevropské pojetí, vliv Byzance byl zanedbatelný.

Po otřesu, jímž byl pro naše země vpád loupeživých Uhrů v 10. století, čímž byla přerušena vazba s jihovýchodem, nastalo postupné uklidnění a současně se projevila nutnost navázat těsnější styky se západem a jihem. Je pozoruhodné, že stavební technika používaná při budování velkomoravských staveb nebyla upotřebena a že se začalo používat kamenné techniky podle západních způsobů, to je lomového a kvádrového zdiva.

Nejstaršími románskými stavbami zřejmě byly drobné svatyně na knížecích hradech, podle nichž byly budovány stavby i jinde. Současně jsou okolo roku 1000 a později zakládány další kostely a kláštery, o jejichž podobě není moc známo, byly většinou stavěny ze dřeva. Kromě toho se však již v 11. století budují rozsáhlé baziliky z kamene, jako je například Spytihněvova bazilika sv. Víta na Pražském Hradě, dvouchórová se dvěma příčnými loděmi a třemi kryptami, roku 1091 po požáru přebudována. Tato stavba byla ve 14. století při stavbě katedrály odstraněna.

Naše románské stavby, jmenovitě okružové hradní kaple, byly umělecky a technicky velmi prosté. Takovýchto rotund se zachovala celá řada například v Praze — kaple sv. Kříže v ulici Karolíny Světlé, sv. Longina poblíž kostela sv. Štěpána, kaple sv. Martina na Vyšehradě. Z mimopražských se sluší zmínit se o rotundě sv. Jiří na Řípu, v Holubicích, v Plzenci a na Moravě například ve Znojmě.

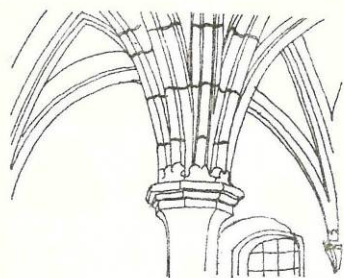
Vmnoha případech byly takovéto malé kostelíky později přestavovány na sakristie nově budovaných chrámů jako například v Blatné či Hosíně u Českých Budějovic.

Mimo tyto poměrně jednoduché útvary vznikaly i sestavy složitější, jako například kostel sv. Jana na Zábradlí v Praze (který byl při asanaci zbořen) nebo kostel v Řevnovicích na Moravě, dokládající centrální typ, založený na centrálním jádru, který je do tří stran rozšířen třemi apsidami. Střed je vyvrcholen osmibokou věží. Budují se i trojlodní baziliky jak například v Tismici a jiné.

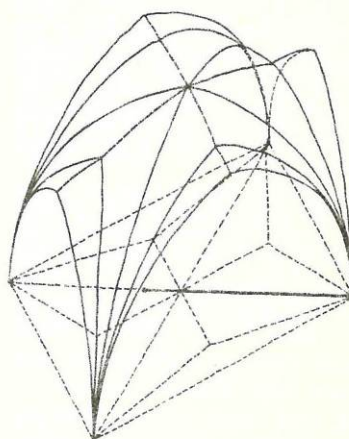
Kamenné stavitelství se uplatňuje nejen na stavbách církevních ale i na řadě staveb civilních. Zachovali se některé románské části hradů jako je například věž Markomanka na Zvíkově, věž na Lokti, zbytky v Olomouci, Chebu a jiné. V průběhu 12. století přemyslovský Hrad pražský byl proměněn v rozsáhlou soustavu budov, věží, chrámů, klášterů s mohutným opevněním a branami. U obytných staveb jsou v Praze uchovány četné zbytky románských domů, dokládající jejich značnou početnost a výstavnost. Nezřídka jsou jejich prostory zaklenuty valeně nebo křížovými klenbami, často s použitím střední podpory. Vysokou vyspělost stavební techniky této doby dokládá pražský románský most Juditin.

Románská klenba

Základní románskou klenbou je klenba valená. Jde o plochu půlválce posazenou po bocích na průběžné podpory – zpravidla stěny či pilíře. Klenba postupně nahrazovala rovné dřevěné stropy, ale i u církevních staveb se, pravděpodobně z technických důvodů uplatňovala jen velmi zvolna. Jako první se v omezené míře uplatnila na oknech a dveřích, ale již od 11. století se rozpon podpor stále více zvětšuje. V Soběslavově knížecím paláci z počátku 12. století na Pražském hradě již můžeme najít rozměrné valené klenby na rozpon téměř 10 metrů. Klenba se zakládala na dřevěné bednění – skruže a zdílo se obvykle z lomového kamene a velkého množství malty. Klenbu pohromadě drží jednak malta a jednak vzájemné vzepření kamenů o sebe a o boční podpory, na které se přenáší váha stěny. Rozklad sil při přenosu na podpory není u románské klenby ještě tak efektivní jako u klenby gotické – i proto nebývala klenba obvykle příliš silná, ale o to masivnější bývaly podpory. Valená klenba se uplatňovala i na stavbách nejstarších mostů – např. na Juditině mostu překonávaly oblouky rozpon o šíři od 7,5 až po 20 m, zde se však již zdíly pilíře i oblouky mostů z pečlivě opracovaných kvádrů.

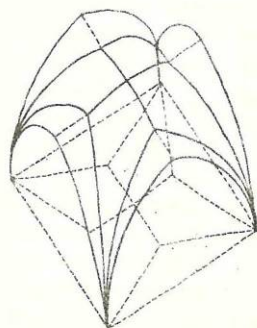
Sběh žeber na středním sloupku v kapitulní síni kláštera v Předklášteří u Tišnova na Moravě. Dosednutí žeber je kryto tzv. náběžníkovými štítky

a

Tvary gotických oblouků: šedesátistupňový, zvaný též rovnostranný, převýšený a stlačený

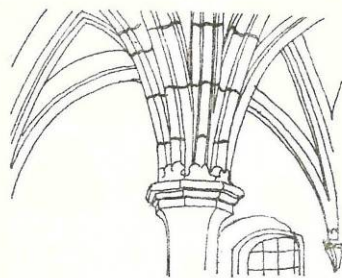
b

Hvězdová klenba nad obdélníkem, konstruovaná pomocí principálu a sítová klenba nad čtvercem

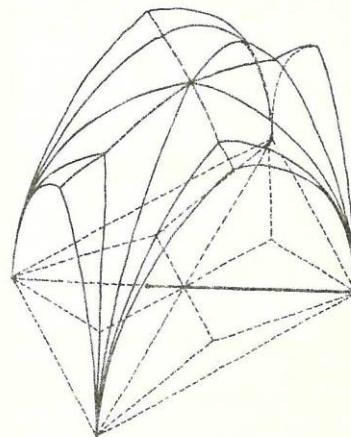
Dalším typem románské klenby je pak **klenba křížová**. V podstatě jde o průnik (obvykle pravoúhlý) dvou valených kleneb usazených na čtyřech rohových podporách. Klenbu vymezují čtyři čelní oblouky nad čtverhrannou základnou. Zdila se stejně jako klenba valená na dřevěné bedně. Zdění samotné klenby se dělalo buď tak, že ložné spáry jednotlivých klenáků byly kolmé k průnikovým liniím (k oblouku tvořícím úhlopříčku čtvercové základny klenby), nebo jsou naopak kolmé k čelním obloukům vymezujícím klenbu. Často se průnikové linie směrem k vrcholu klenby ztrácejí a klenba nabývá vzhledu kopule. Jindy zase předstupují čelní oblouky před líc zdi a vymezují tak ostřeji klenbu. Podporou pro usazení křížové klenby byly buď samotné stěny stavby (průnik chodeb), případně sloupy – buď středové, nebo řazené v řadách apod.

Gotická architektura

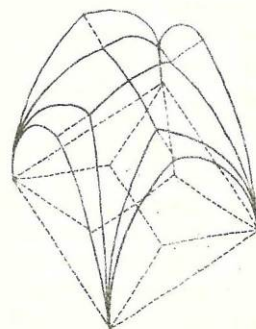
Název gotika vznikl v době pozdní renesance. Původně se tato tvorba označovala jako galská (*monus gallicus*), až byla domýšlivým italským renesančním architektem a sochařem Filaretem pojmenována *maniere gotique*, tj. způsob středověkých, a proto podle renesančních názorů barbarických germánských kmenů Gotů. Toto označení bylo přijato i pozdějšími historiky (většinou to byli Němci), jako by tato zcela výjimečná architektura byla dílem výhradně Germánům. Tento názor ovšem nelze přijmout, vždyť gotika vznikla ve Francii, víme přesně kde a je téměř známá hodina jejího zrodu. Označení gotika se však vžilo. Francouzi si ji pojmenovali styl *ogival*. Tímto slohem se stavělo v Evropě od 13. až do 16. století.

Sběh žeber na středním sloupku v kapitulní síni kláštera v Předklášteří u Tišnova na Moravě. Dosednutí žeber je kryto tzv. náběžníkovými štítky

a

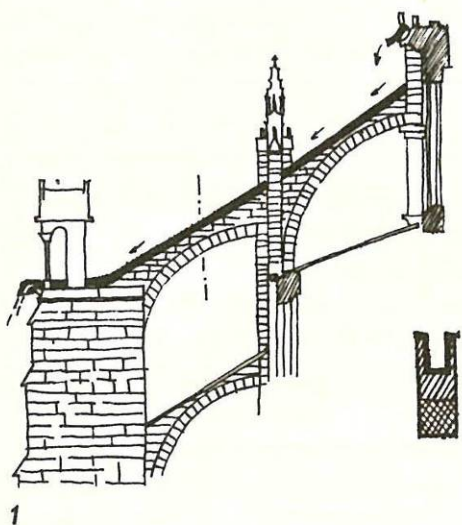

b

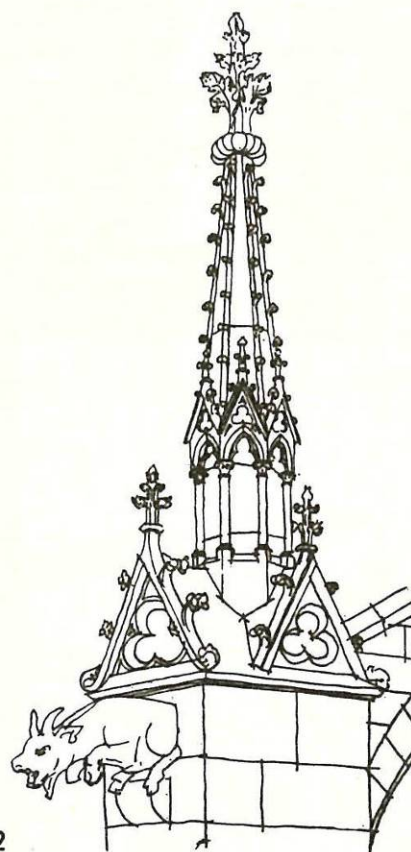

Tvary gotických oblouků: šedesátistupňový, zvaný též rovnostanný, převýšený a stlačený

Hvězdová klenba nad obdélníkem, konstruovaná pomocí principálu a sítová klenba nad čtvercem

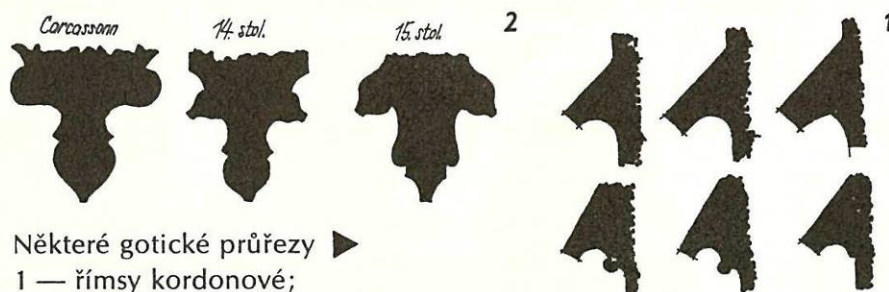
1

2

Opěrné oblouky a opěrné pilíře slouží k odvodu vody

1 — schéma odvádění vody žlaby na horní hraně opěrných oblouků; 2 — žlab vyúsťuje do chrlice, který je umístěn na opěrném pilíři

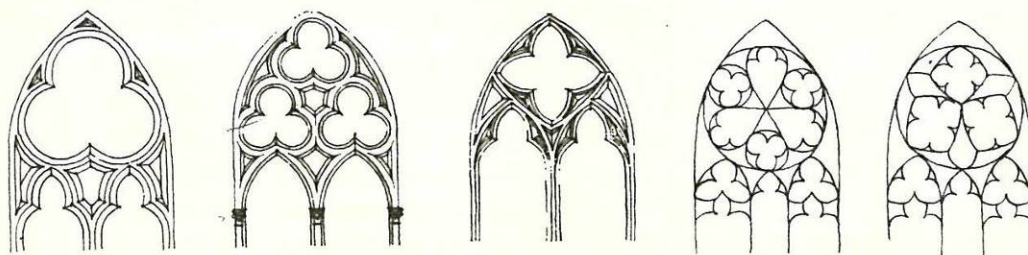
Některé gotické průřezy ►

1 — římsy kordonové;

2 — pásů a žeber

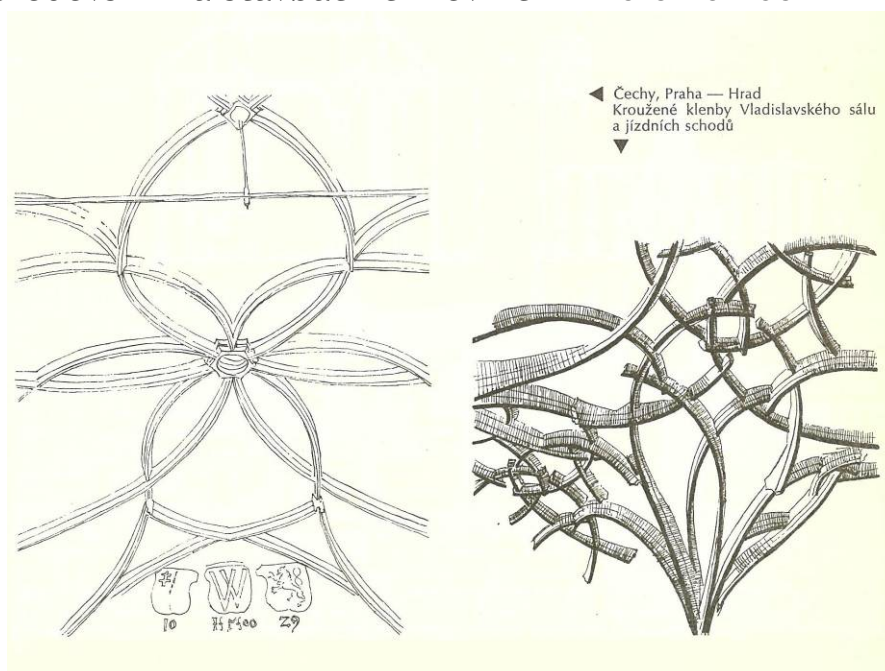
Gotické okno a jeho kružba ve vývoji

V architektuře je gotika stmelením a spojením různých konstrukčních vymožeností doby románské, která byla vlastně gotikou jaksi zkrácena o své pozdní údobí. Románský sloh se dopracoval svého vrcholu a téměř přes noc se změnil v gotiku a toto ovšem nelze považovat za doznívání tohoto slohu. Tak má sloh románský jen dvě údobí a i to je určitou zvláštností středověku.

Ve vrcholném období vývoje románské architektury se stalo, že na mnohých stavbách se objevovaly četné tvarové i konstrukční novoty, které se záhy měly stát příznačnými pro gotiku. Tak již v první polovině 12. století se ve Francii vytváří forma románského slohu, který je označován jako přechodný. Dělo se tak především v kraji pařížském, tzv. Isle de France, též Ile de France či *domaine royale*, v oblasti, kde dlouho převládalo ploché zastropení a kde tvorba jakoby proti ostatním francouzským školám zaostávala. A náhle se zde rodí vrcholné středověké stavitelské umění.

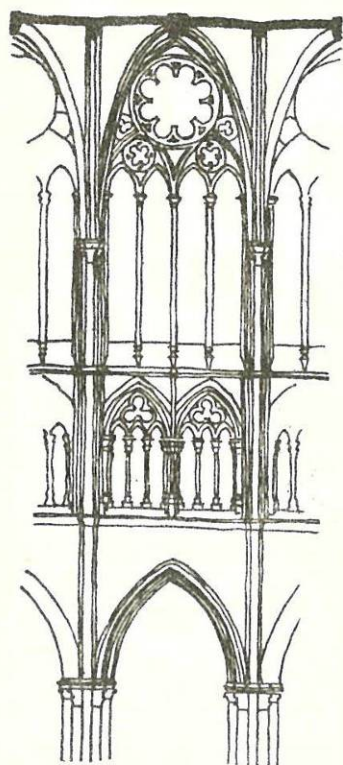
Tedy v první polovině 12. století se v opatství Saint Denis u Paříže objevuje gotika a nastupuje vítěznou cestu Evropou. Jakoby dána všem stavitelům společná řeč a místo roztříštěné vynalézavosti a pokusnictví předchozí doby nastoupilo jednotné a jednotící úsilí. Šlo o rozvádění, tříbení a obohacování nového výtvarného systému a jeho dotvoření v řád umělecky ukončený a uzavřený. Gotická tvorba se stala výrazem ideologického základu této doby také proto se její konstrukce a tvary vyvíjely především na stavbách církevních – na chrámech.

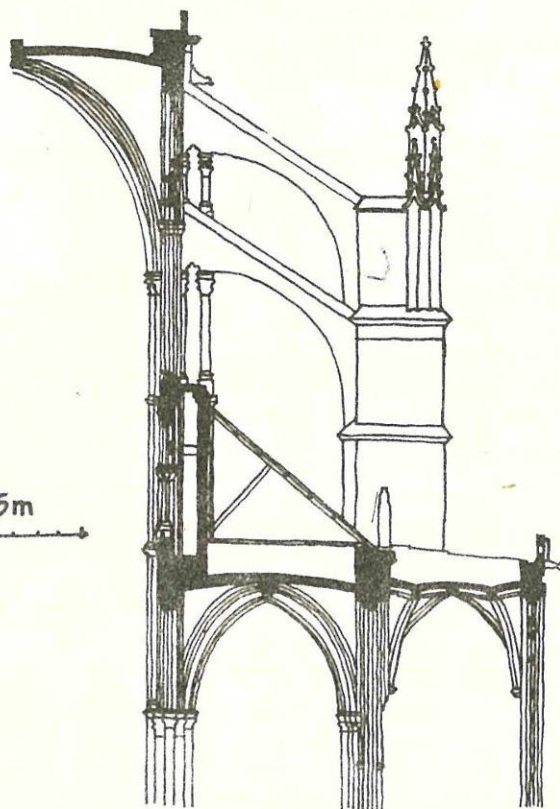

Architektonické řešení vnitřní stěny katedrály

Francie, Amiens, katedrála, odhmotnění zdi triforiem a oknem, pohled na stěnu a příčný řez

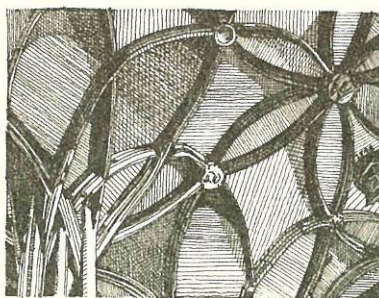
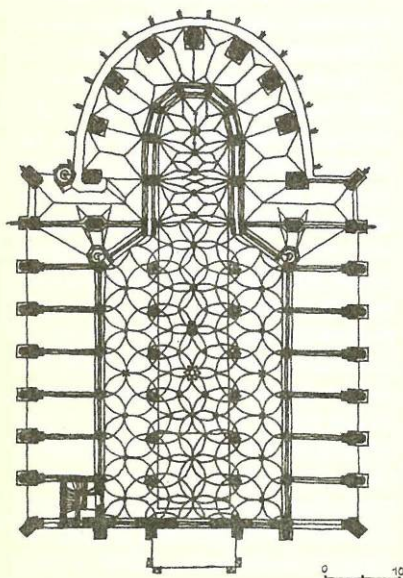

5m

Gotická architektura je jedna z nejpozoruhodnějších stavebních činností. Při pohledu na její vrcholná díla, na katedrály, snadno vyvstane vzpomínka na architekturu Indie či stavební umění Májů, Aztéků a Inků. Lidstvo v Evropě se dopracovalo v této době zcela výjimečných výsledků svých duševních a fyzických sil, ale přesto snad neexistuje ani jediná katedrála, která by byla ve své době dokončena. Na jejich stavbách se nejednou vystříдалo i několik generací. A také proto lze na nejedné katedrále sledovat vývoj tohoto slohu.

Čechy, Praha — Hrad
 Některé úpravy Hradu z doby jagel-
 lonské i pozdější,
 půdorys: 1 — Vladislavský sál (krou-
 žená klenba, dílo Benedikta Rejta);
 2 — stará sněmovna (dílo Bonifáce
 Wohlmüta); 3 — Ludvíkovo křídlo
 (dílo Benedikta Rejta)

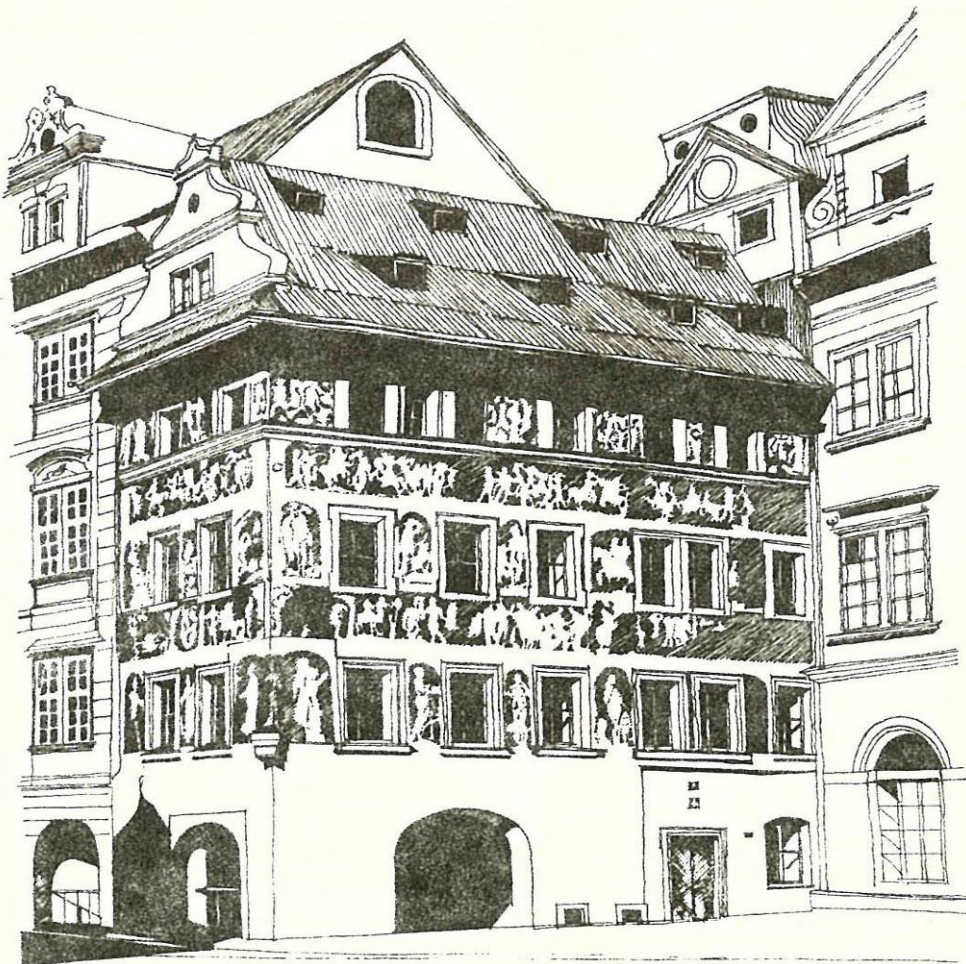

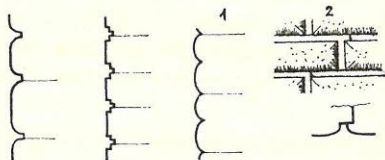
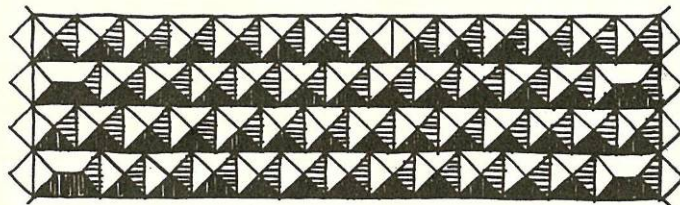
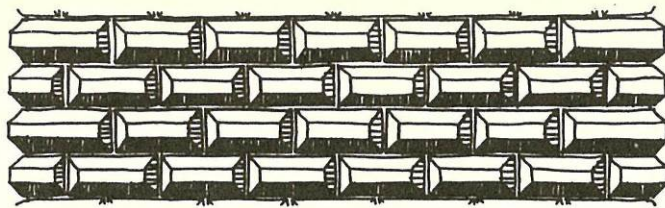
Čechy, Kutná Hora, kostel sv. Bar-
 bory (Matěj Rejsek a Benedikt Rejt),
 půdorys a dosednutí žebér kroužené
 klenby v hlavní lodi

Renesanční architektura

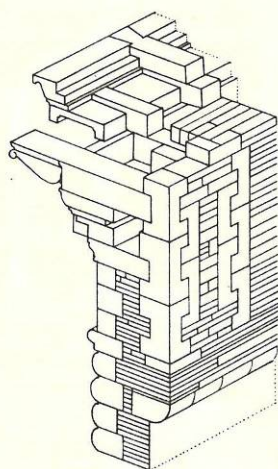
Pojem renesance, vychází z francouzského slova *renaissance*, což znamená znovuzrození. Toto označení užívali humanisté a renesanční umělci, jakožto znovuzrození pravého umění a kultury, návrat k antice po předchozím úpadkovém období gotickém. V renesanci vzniká umělecký směr, kterému se říká humanismus.

Figurální sgrafitová výzdoba
Čechy, Praha, Staroměstské nám.
čp. 3—2, dům U minuty (sgrafito
z počátku 17. stol.)

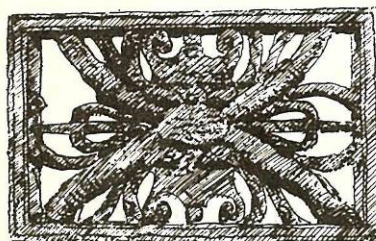

Různé druhy bosáže a profilů spár
1 — nepravá spára (palác dell Linotta, Řím, E. Peruzzi, 1446—1533); 2 — překrytí spáry kvádrem (Firence, palác Gondi, Giuliano da Sangallo, 1445—1516)

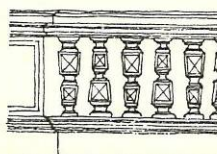
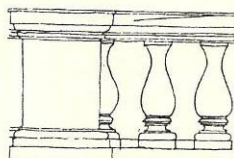
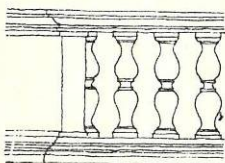

Kamenná konzola hlavní římsy a její zakotvení ve zdivu
Firence, palác Strozzi (konzola je dlouhá 280 cm)

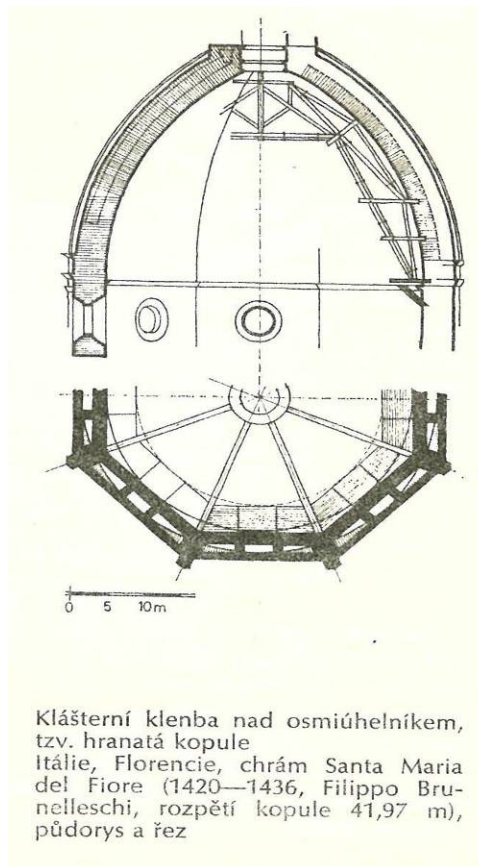
Kamenné vyřezávané desky zábradlí
Čechy, Praha, Královský letohrádek (kolem poloviny 16. stol.)

▼
Tvary renesančních kuželek (balustrů) a zábradlí

Renesance obrací svůj zájem k člověku a k pozemskému životu, a tak v této době vznikají kromě kostelů a církevních staveb, zanechaných předešlým gotickým obdobím, i stavby světské. Vizitkou renesančních měst se stávají novostavby renesančních radnic, škol, lázní, kašen, lékáren a špitálů. Renesanční šlechta si nechává stavět rozsáhlé zámky a paláce, u nich jsou zakládány zahrady s fontánami a kašnami, letohrádky, oranžérie, fíkovny, jízďárny nebo míčovny. Typické renesanční znaky v architektuře: větší šíře staveb, vodorovné linie, hladké fasády, zdvojená okna, zdobení sgrafity (dvoubarevné ornamenty vytvořené proškrabováním horní světlé vrstvy omítky na spodní tmavou). Renesanční architektura přejímá z řecké i římské architektury sloupy (dórské, iónské a korintské), arkády (sloupové řady s oblouky) a klenby. Objevují se tapisérie (tkané nástěnné koberce), táflování (obkládání stěn i stropů dřevěnými deskami s reliéfy) a intarzie (vykládání dřevěného nábytku), v oknech malované sklo s figurami a rodovými znaky.

Renesance vznikla, vyvíjela se a nabyla svých typických forem v Itálii, kde bylo koncem 14. a začátkem 15. století velmi vyspělé finanční hospodářství, styk se zámořskými zeměmi a s celou Evropou. Byla zde mocná pohnutka tradice římského impéria, vzory architektury a domácí antická tradice.

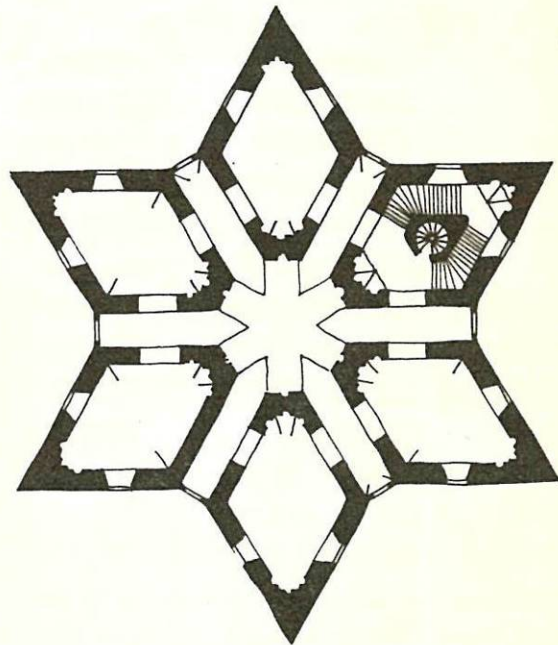

Zatímco v období gotiky stály české země v čele evropského vývoje, husitské bouře další vývoj zabrzdily natolik, že renesanční tendence v 15. století se v českém umění neprosadily a umění zůstává i nadále pod vlivem gotiky. Na konci 15. století se sice renesance prosazuje např. při úpravě Vladislavského sálu (okna a kování na oknech), v podstatě jde jen o vnější doplňkové prvky, samotná podstata architektury zůstává gotická.

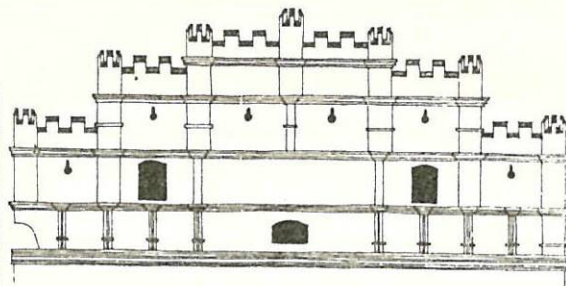
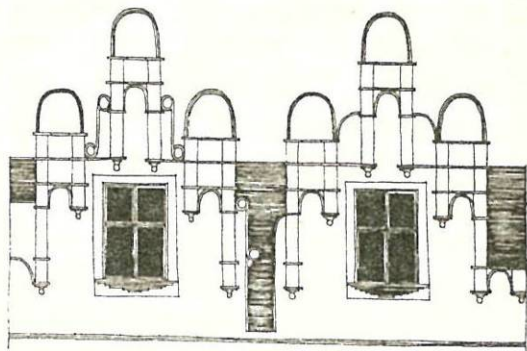
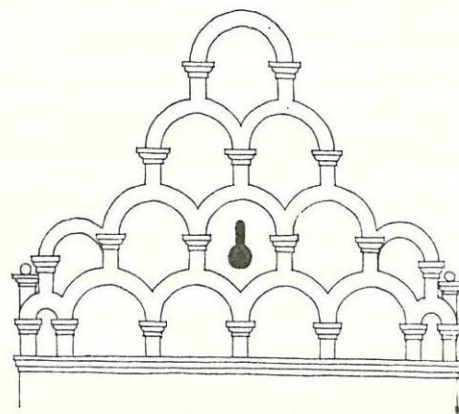
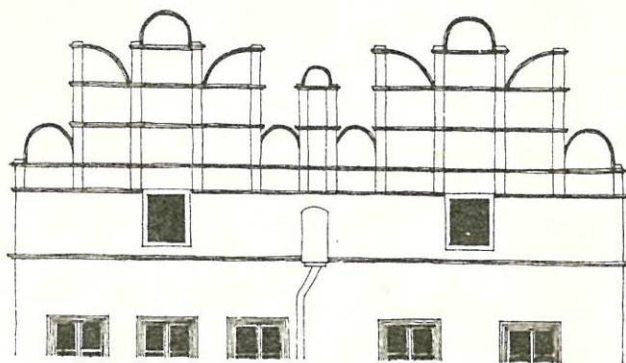
Do českých zemí přichází renesance za rozkvětu pozdní gotiky roku 1492 a asi do roku 1538 ji lze označovat za časnou neboli ranou. Nástup renesanční architektury spadá až do 30. let 16. století, do období prvních Habsburků. Od samého začátku pracovali na našem území i zahraniční umělci, kteří přinášeli nové prvky. Renesanční klenba upouští od závratných výšek, stavba vytváří tvarově složitě prostory, ve vrcholcích kopulí bývá použita věžička — lucerna, která přináší do kopule světlo. Kopule v české architektuře zdomácněly ale až v době barokní.

Čechy, Praha, lovecký zámek na
Bílé hoře,
půdorys

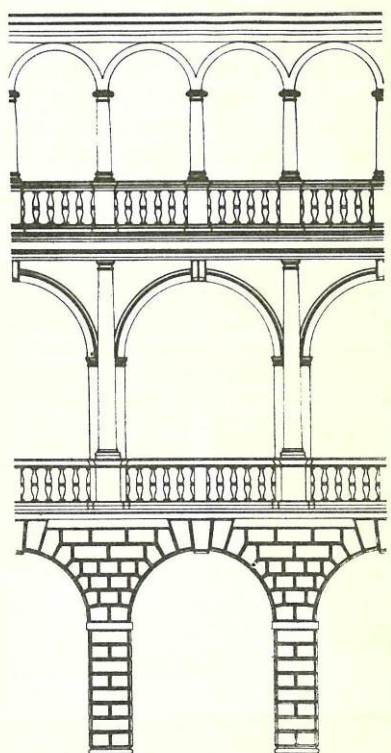
Renesanční úprava domovních štítů
městských domů

Renesanci se pozvolna přizpůsobují i domácí mistři, ale vesměs jde prozatím stále jen o kamenické doplňky architektur, pojatých tradičním způsobem. Jsou to hlavně portály, okenní ostění a ojediněle i čela podloubí. Sloupy a polosloupý jakož i pilastry mají kanelované dříky s vloženými píšťalami, po celé výšce stejně široké, bez entáze, a jejich hlavice jsou tvořeny buď širokými blanitými listy, nebo — na nápadně tenkých dřících — se skládají ze stylizovaných akantů a květů a kladí se nad nimi většinou nezalamuje.

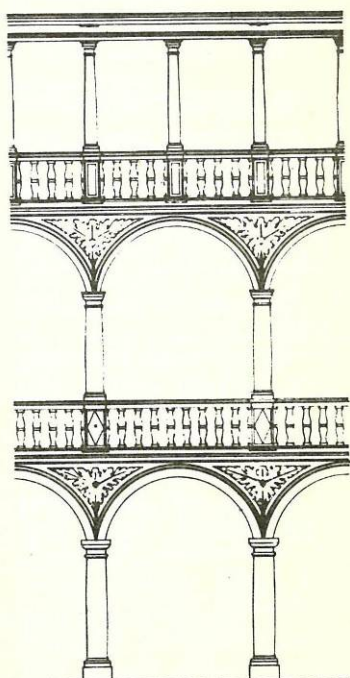
Úprava arkád v nádvoří některých našich renesančních zámků

- a) Kostelec nad Černými lesy,
- b) Brtnice na Moravě

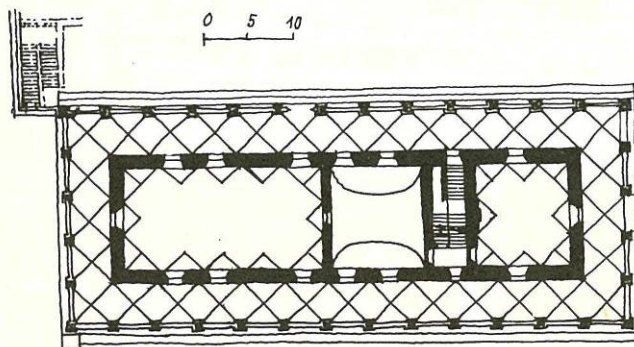

a

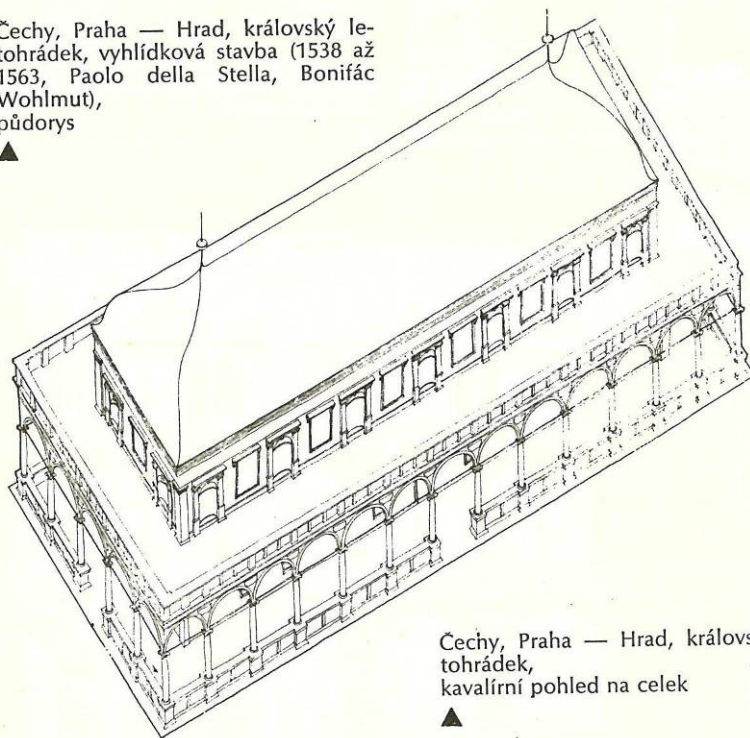
b

Řada hradů přestala plnit pevnostní funkci a byly přebudovány na zámky, popř. vznikají zámky nové: Praha, Brandýs nad Labem, Mělník, Pardubice, Nové Město nad Metují, Český Krumlov, Kratochvíle a další.

Čechy, Praha — Hrad, královský letohrádek, vyhlídková stavba (1538 až 1563, Paolo della Stella, Bonifác Wohlmüt),
půdorys

Čechy, Praha — Hrad, královský letohrádek,
kavalírní pohled na celek

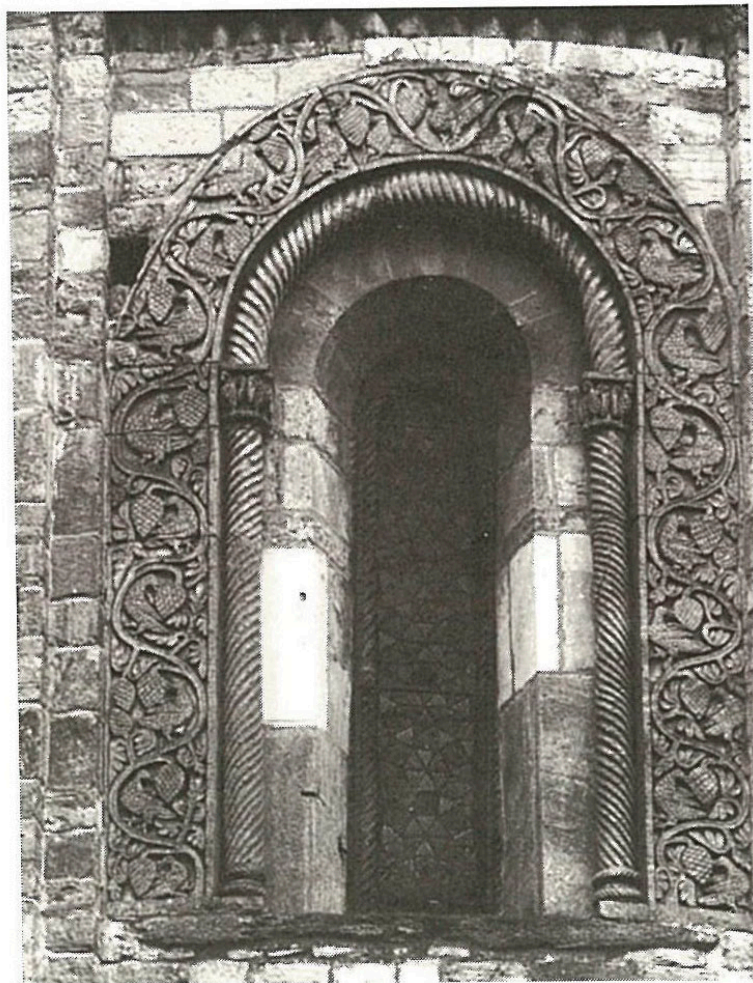
Významná data České země 10.–16. století

906	zánik Velké Moravy
935	zavraždění knížete Václava
970	založení kláštera sv. Jiří v Praze jako prvního kláštera u nás
995	vyvraždění Slavníkovců na Libici
1002	kníže Boleslav III. vyhnán ze země, počátek krize českého státu
1003	vlády se ujímá Boleslav Chrabrý
1012	nástup knížete Oldřicha, počátek obnovy stability
1032	vznik sázavského opatství s benediktinskou řeholí a s tzv. staroslovenskou liturgií
1063	založení olomouckého biskupství
1085	kníže Vratislav II. prvním českým králem
1108	vyvraždění rodu Vršovců
1125	umírá Kosmas, autor první české, latinsky psané kroniky
1126	vítězství Soběslava I. nad římským králem Lotherem v bitvě u Chlumce
1147–1148	účast knížete Vladislava II. na II. křížové výpravě
1158	kníže Vladislav II. získává královský titul
1182	Morava markrabstvím
1189	statuta knížete Konráda Oty, nejstarší dochovaný zákoník vydaný na našem
1197–1230	vláda Přemysla Otakara I., překonání krize státu
1212	vydána Zlatá bula sicilská
1230–1253	vláda Václava I., snaha o získání tzv. dědictví babenberského
1241	vpád Tatarů na Moravu
1253–1278	Přemysl Otakar II. českým králem
1254–1255	tažení Přemysla Otakara do Pruska, založení Královce
1278	bitva na Moravském poli, smrt Přemysla Otakara II.
1278–1283	Braniboři v Čechách
1283–1305	Václav II. Českým králem
1300	měnová reforma Václava II., počátek ražby pražských grošů
1300	korunovace Václava II. polským králem
1305	korunovace Václava III. českým králem
1306	vražda Václava III., posledního krále z rodu Přemyslovců
1306–1307	Rudolf I. Habsburským českým králem
1307–1310	Jindřich korutanský českým králem
1310	Janem Lucemburským nastupují na český trůn Lucemburkové
1314	dokončena česky psaná a veršovaná Dalimilova kronika
1344	povýšení pražského biskupství na arcibiskupství
1346	Karel IV. králem Svate říše římské
1346	smrt Jana Lucemburského v bitvě u Kresčaku
1346–1378	Karel IV. českým králem
1348	zakládá Karel IV. v Praze univerzitu a Nové Město
1355	korunovace Karla IV. římským císařem
1357	položení základního kamene ke stavbě kamenného (Karlova) mostu
1378–1419	Václav IV. českým králem
1391	založení Betlémské kaple v Praze
1393	umučení generálního vikáře Jana z Pomuku
1399	umírá stavitel Petr Parléř

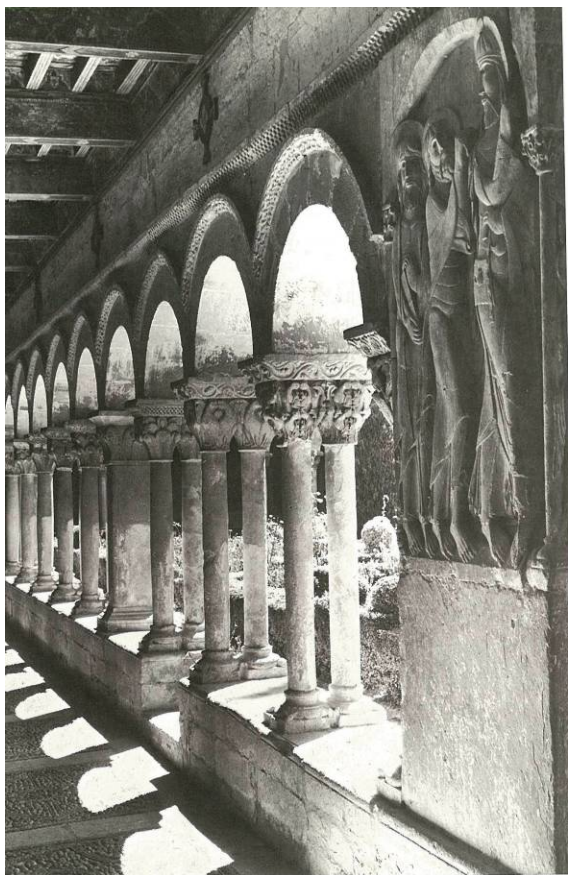
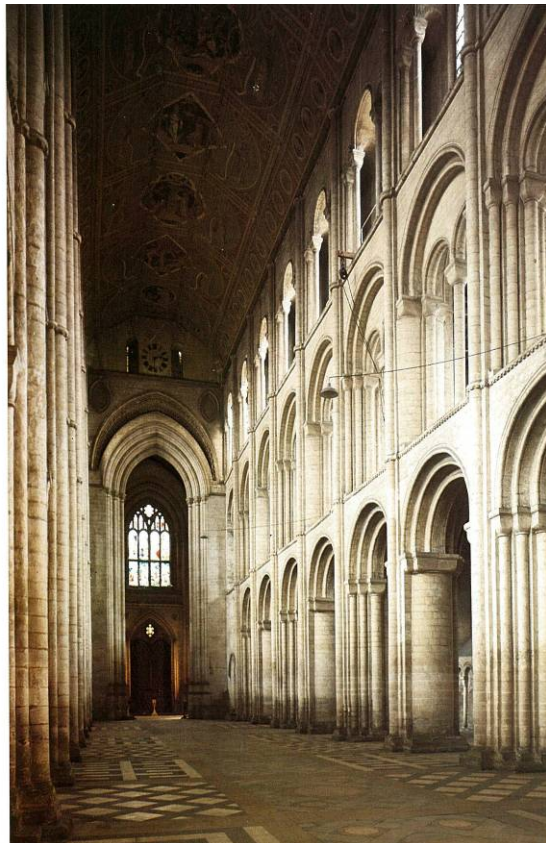
- 1402—1403 Panská jednota a bratr Zikmund vězní Václava IV.
1409 vydání Dekretu kutnohorského
1415 upálení mistra Jana Husa v Kostnici
1416 upálení Jerolíma Pražského v Kostnici
1419 pražská defenestrace, smrt krále Václava IV., počátek husité revoluce
1419—1437 Zikmund Lucemburský českým králem
1420 papež Martin V. vyhlašuje křížovou výpravu proti husitům
1421 na sněmu v Čáslavi Zikmund zbaven trůnu a vytvořena zemská vláda
1424 umírá Jan Žižka
1434 bitva u Lipan
1436 Zikmund Lucemburský přijat husity na český trůn
1437 poprava Jana Roháče z Dubé
1437—1439 Albrecht Habsburský českým králem
1453—1457 Ladislav Pohrobek českým králem
1458—1471 Jiří z Poděbrad českým králem
1468 v Plzni založena první knihtiskárna na našem území
1471—1516 Vladislav Jagellonský českým králem
1490 Vladislav Jagellonský uherským králem
1496 poprava Dalibora z Kozojed
1500 zveřejněna první česká ústava zvaná Vladislavské zřízení zemské
1516—1526 Ludvík Jagellonský českým králem
1526—1564 Ferdinand I. Habsburský českým králem
1546—1547 odboj českých stavů
1547 bartolomějský sněm, poprava 4 účastníků odboje
1556 uvedení jezuitů do Čech
1564—1576 Maxmilián II: českým králem
1576—1611 Rudolf II. českým králem
1579—1594 vydání Bible kralické
1583 Praha sídlem Rudolfa II.
1600 první vysoká pec ve Strašicích v Čechách

Obrazová část

Dole: Sant' Abbondio, Como, Itálie, asi 1063—95. Okno je vroubeno reliéfem s vinnými rozvilinami, v ostění má tordované sloupky.

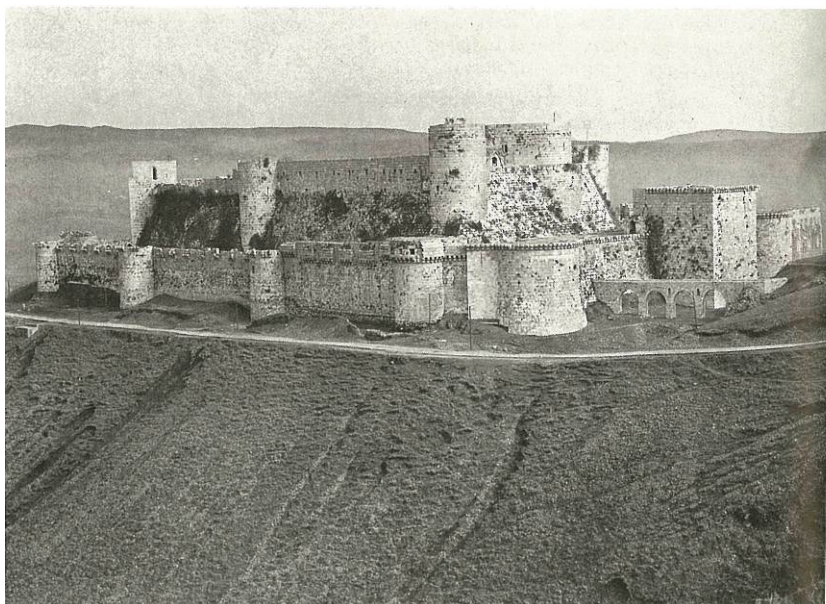
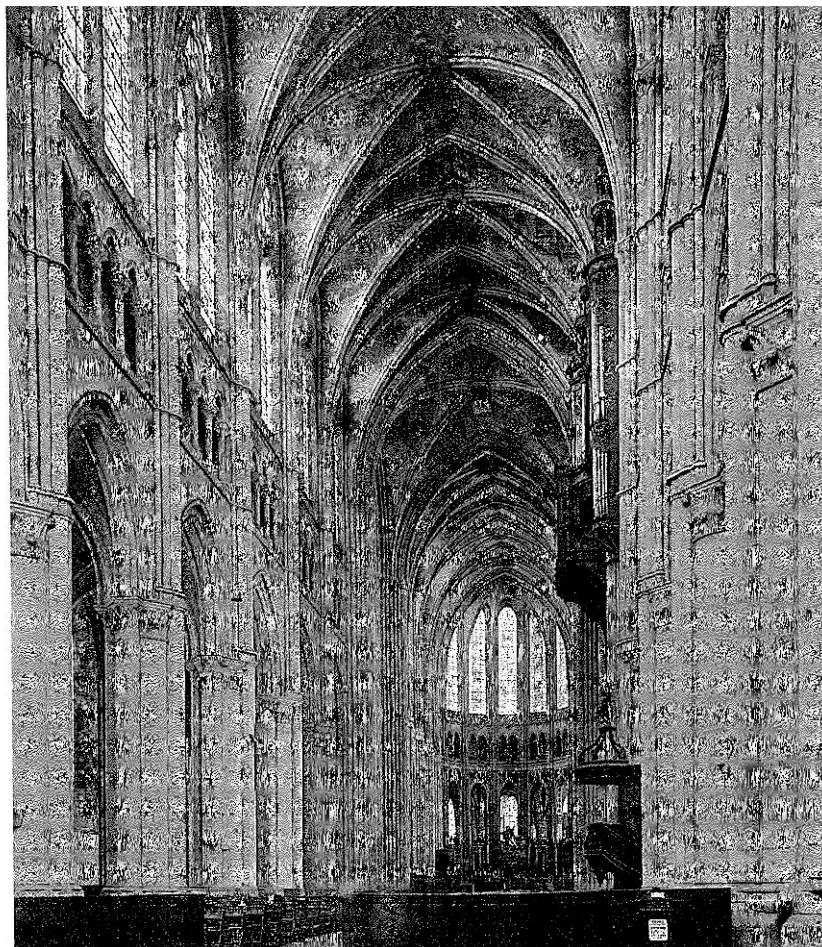

Zcela vpravo: Katedrála v Ely, Anglie, rané 12. století. Anglonormanský výškový rozvrh s pravidelným rytmem pečlivě vymezených klenebních polí, velkou tribunou a ochozem ve výši oken měl vliv na formování nejranějšího gotického slohu.

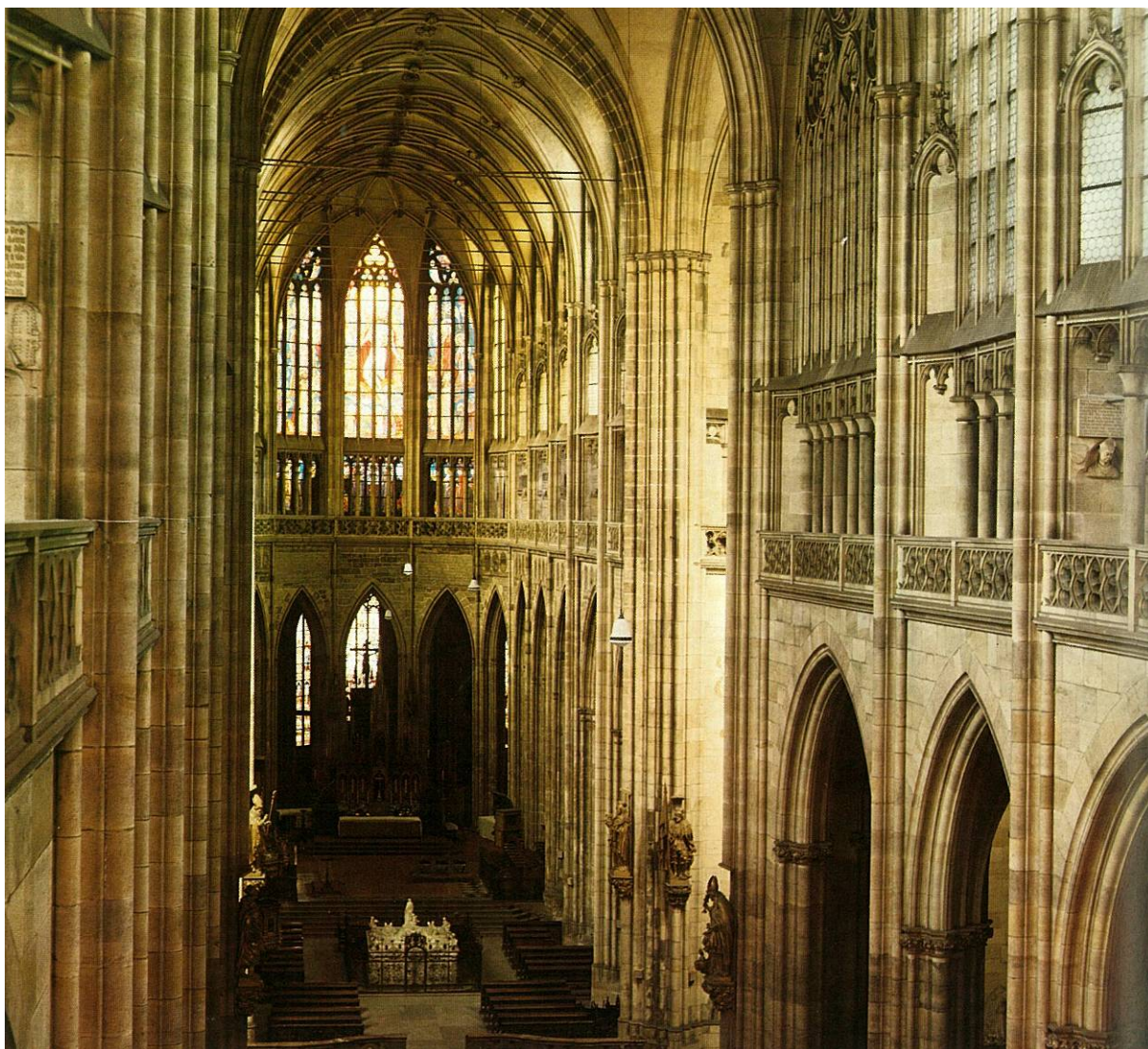

Vlevo: Santo Domingo de Silos, Španělsko, křížová chodba, pozdní 11. století. Hlavice a reliéfy na pilířích patří k nejčasnějším ukázkám výrazného reliéfu. Vyobrazení piliř ukazuje poutníka jdoucího do Compostely, s mušlí sv. Jakuba na brašně. V sochařském ztvárnění hlavic se projevuje mozarabský vliv.

Vpravo: Katedrála v Chartres, hlavní loď, asi 1200. Objev opěrných pilířů, které přebíraly váhu klenby, umožnil zmenšit hmotu zdi hlavní lodi. Tribuna byla potlačena a okna hlavní lodi protažena až pod patky klenby. Klenby byly pomocí štíhlých podpěrných sloupů vizuálně spojeny s pilíři; stavba vyvolává dojem skeletového rámu pro barevné sklo.

Vlevo: Krak des Chevaliers, Sýrie, konec 12. století a později. Tato ústřední pevnost johanitů ležela mimo hlavní trasy bojů a působila jako zásobovací základna. Půdorys hradu spojuje zhruba koncentrický plán vnitřního a vnějšího okruhu hradeb a věží se zajištěním podmínek pro klidný domácí život uvnitř. V roce 1271 padl hrad do rukou Arabů.

Katedrála sv. Víta v Praze, chór, 1353. Druhý architekt stavby Petr Parléř, zavedl síťovou klenbu s nikami a triforiem pravděpodobně odvozenou z Anglie.

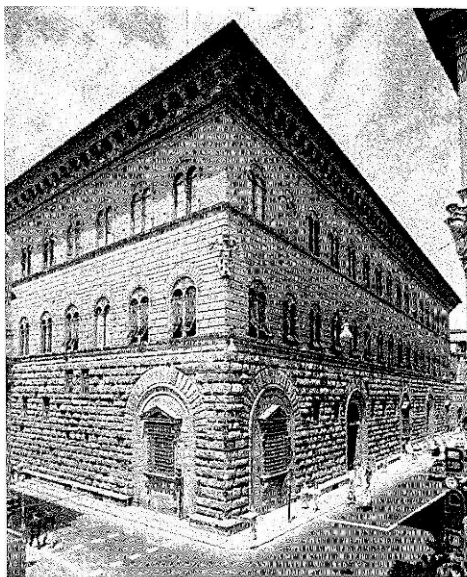
Vlevo: Divinity Schools (teologické školy), Oxford, Anglie, pozdní 15. století. Zploštělé čtyřstředové oblouky podepírají visuté klenby, obměnu vějířové klenby, v níž středy vějířových kuželů visí v prostoru. Zde jsou ukončeny sochařsky ztvárněnými tabernákly.

Zcela vpravo nahoře: Hrad Sirmione, Itálie, pozdní 13. století. Hrad postavili Scaligerové na šíji Lago di Garda. Pečlivě propojené brány a věže tvoří řadu obranných bariér při přístupu k útočištné věži.

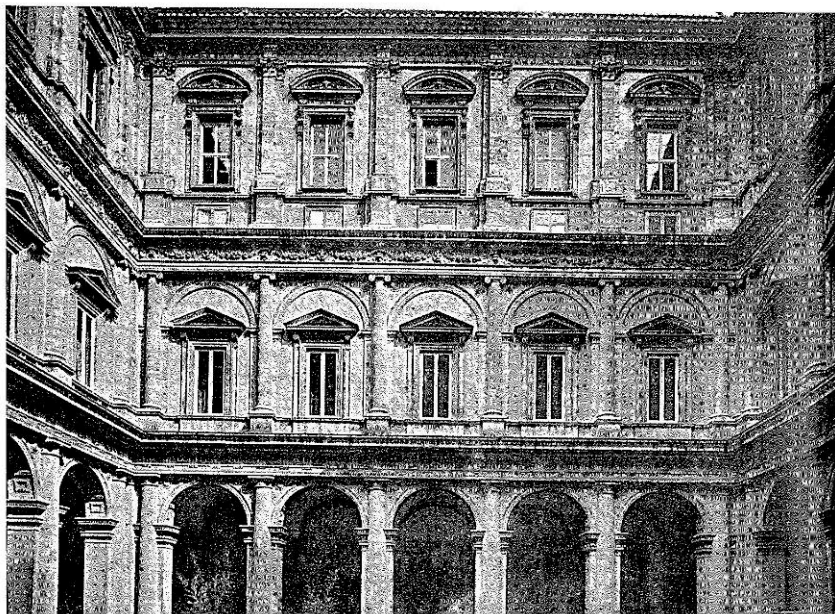

Vladislavský sál Pražského hradu, navržený Benediktem Riedem v devadesátých letech 15. století, pozdně gotická klenba se spojuje s renesančními proporcemi.

Nahoře: Palazzo Medici, Florencie, fasáda navržena Michelozzem ve čtyřicátých letech 15. století. Pro florentské paláce byl již ustaven přísný styl kamenné fasády; velikost a kamenné obložení byly u středoitalských paláců důležitější než ornamentální výzdoba.

Vpravo: Palazzo Farnese Antonia da Sangallo byl nejdůležitější římský palác 16. století. Použití řádu s oblouky v nádvoří znovuvytváří dojem antických divadel.

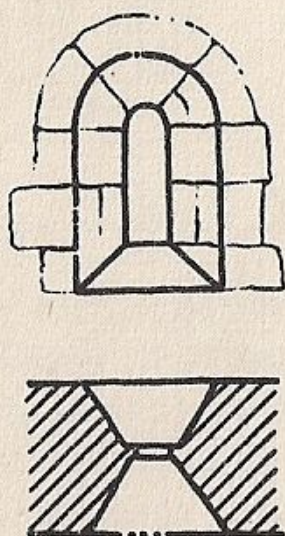
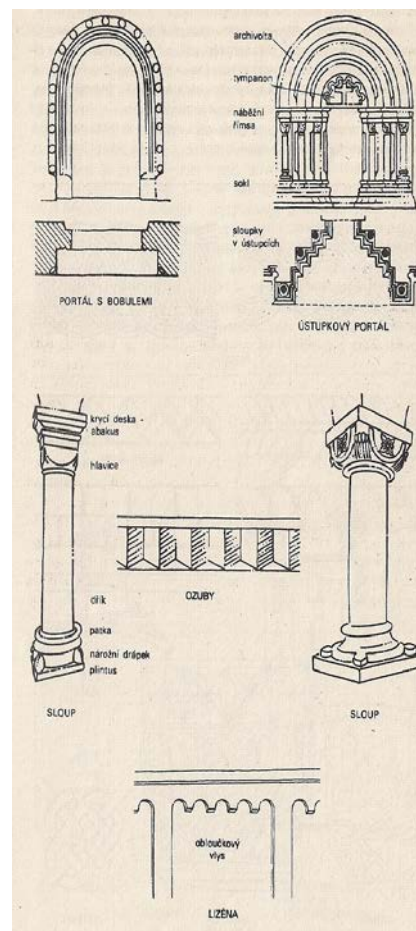
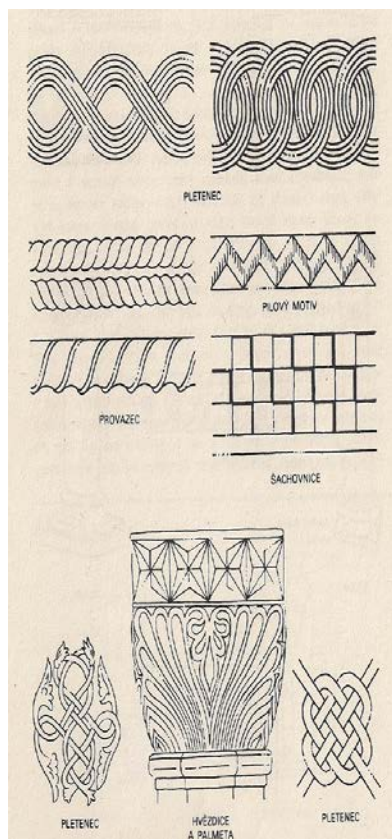

Vpravo: Palladiova vila Rotonda ve Vicenze, Itálie, z pozdních 60. let 16. století, patří k nejobdivovanějším renesančním stavbám. Jejím přínosem jsou čtyři portiky, které umožňovaly těšit se z vyhlídky, a stupňovitá kopule.

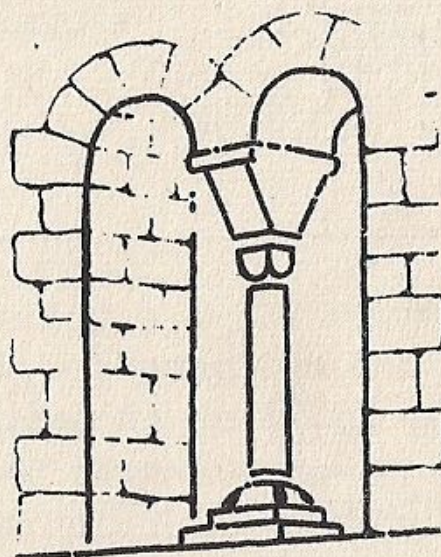

Pohled na Viry-François, (Francie) z ptačí perspektivy. Bylo to nové město založené ve čtyřicátých letech 16. století pro posílení hranice mezi Francií a Německem. Jeho návrh se řídí římským roštovým půdorysem a zahrnuje velké centrální náměstí a italizující trojhranné bašty.

ROMÁNSKÝ SLOH 10.-11. století

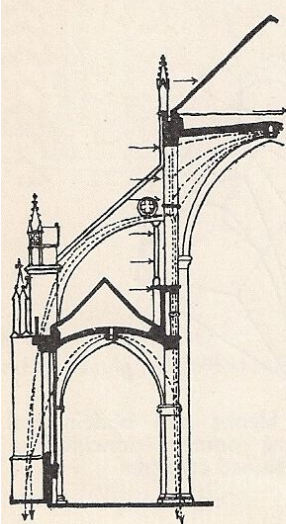

OKNO

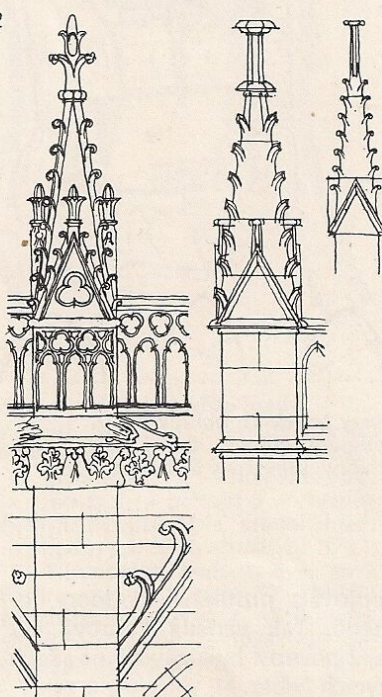
SDRUŽENÉ OKNO

GOTICKÝ SLOH 12.-15. století

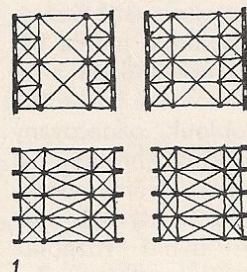
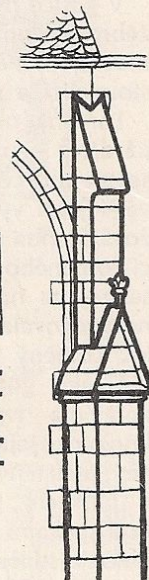

1

2

2

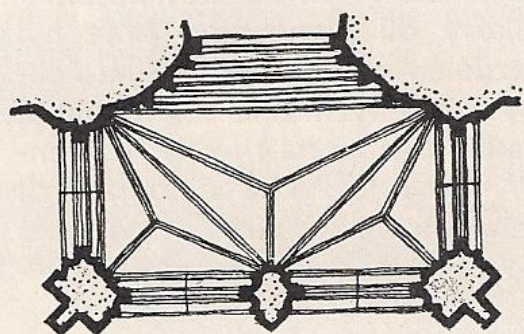
1

Gotický opěrný systém

1 — zachycení tlaků opěrným systémem, vyznačeno převádění tlaků a tlak větrů; 2 — ukončení opěrného pilíře fiálou

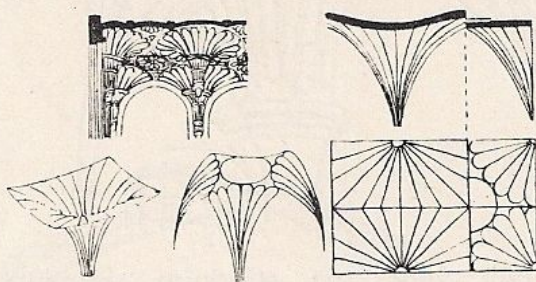
Vývoj gotického vázaného systému

1 — vázaný románský systém navodil další vývoj v gotice (předpoklad křížové klenby nad obdélníkem a opěráky); 2 — opěrák

a

b

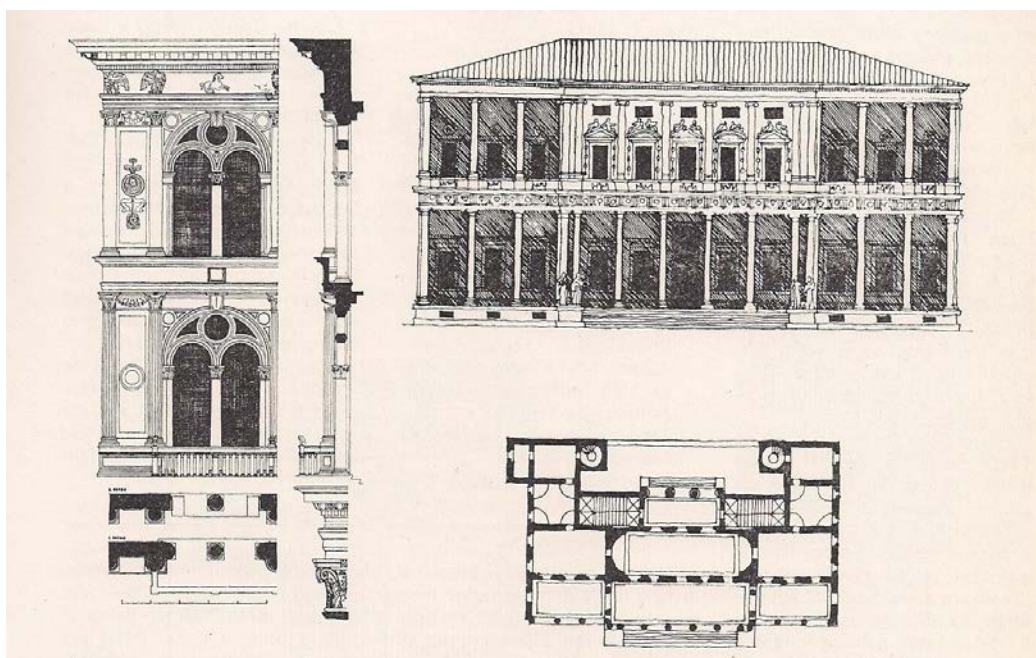
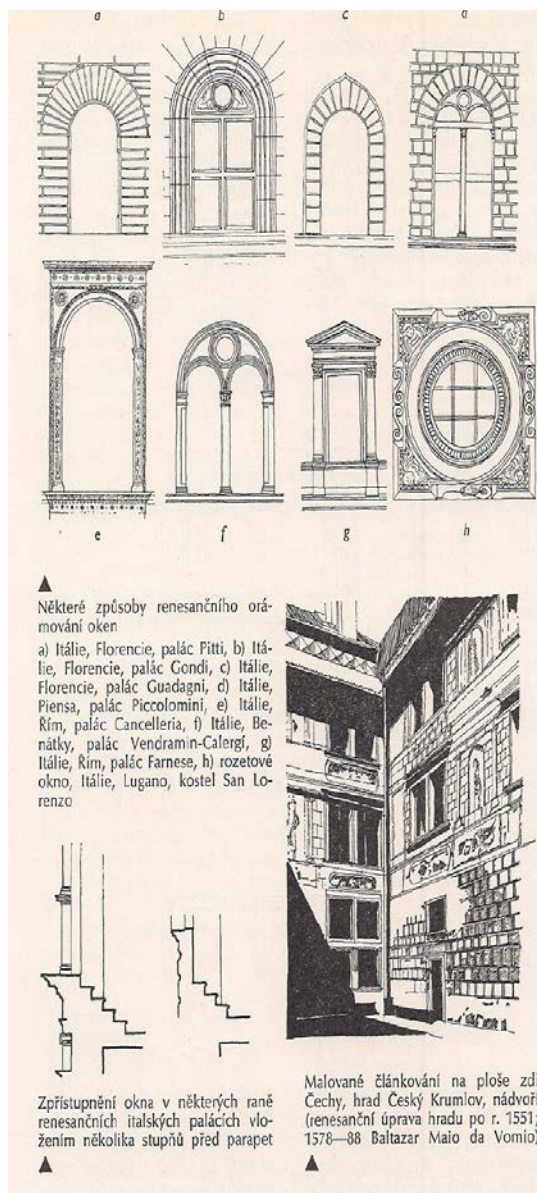

c

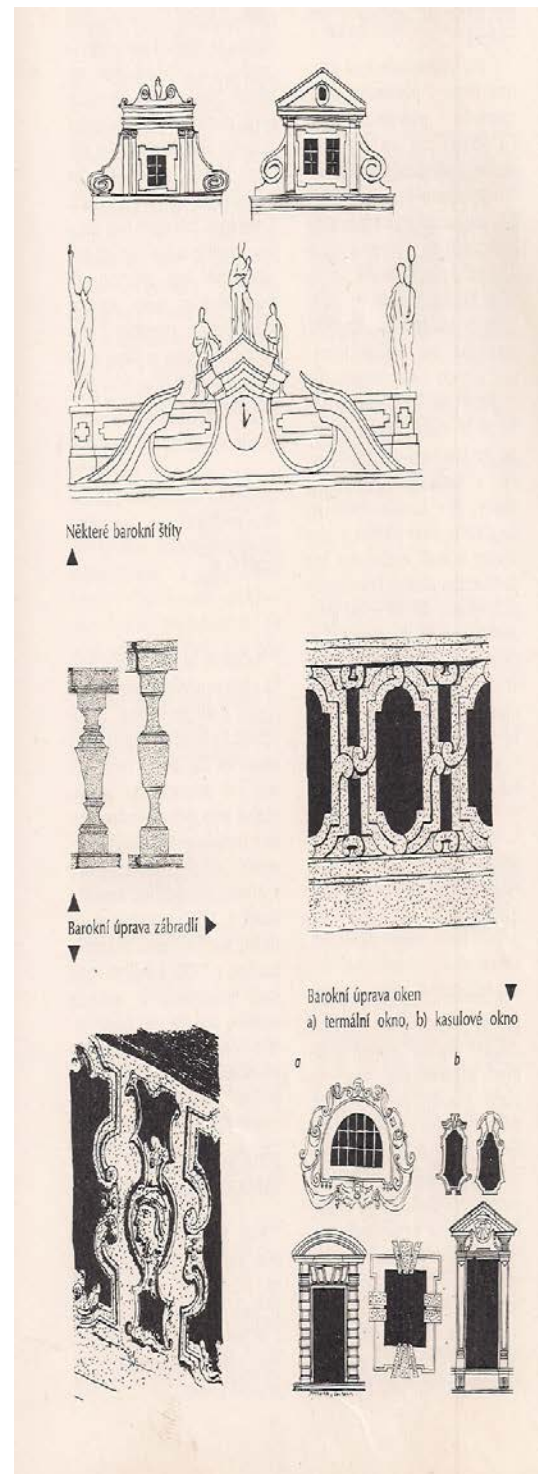
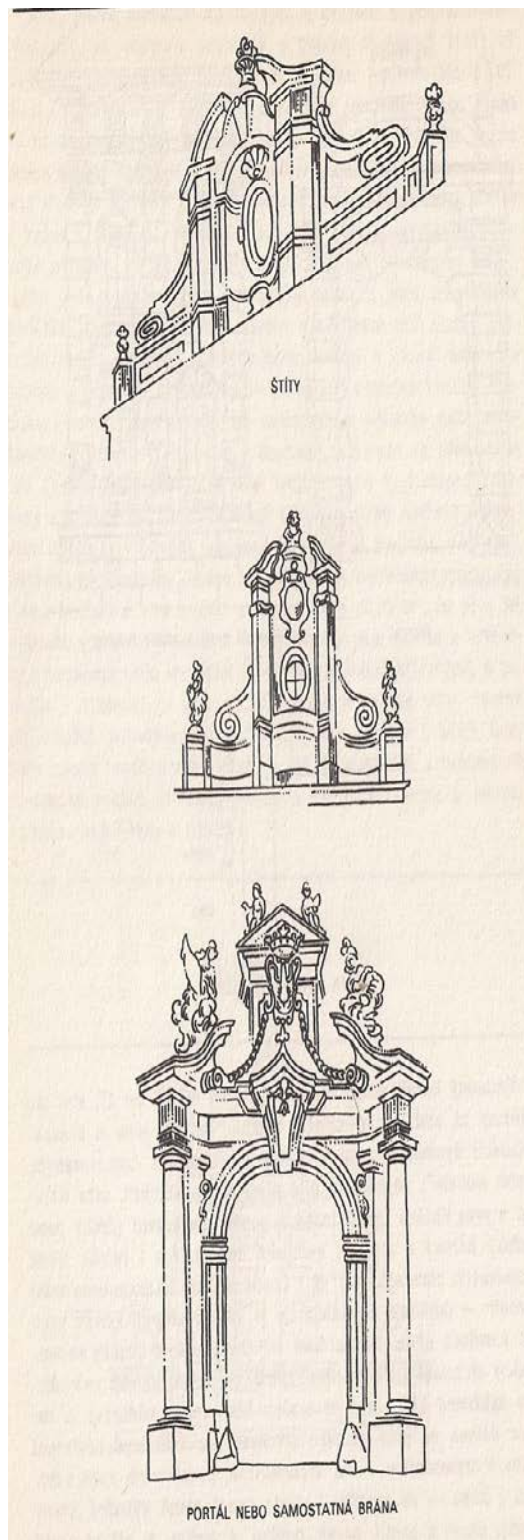
Některé tvary gotických kleneb

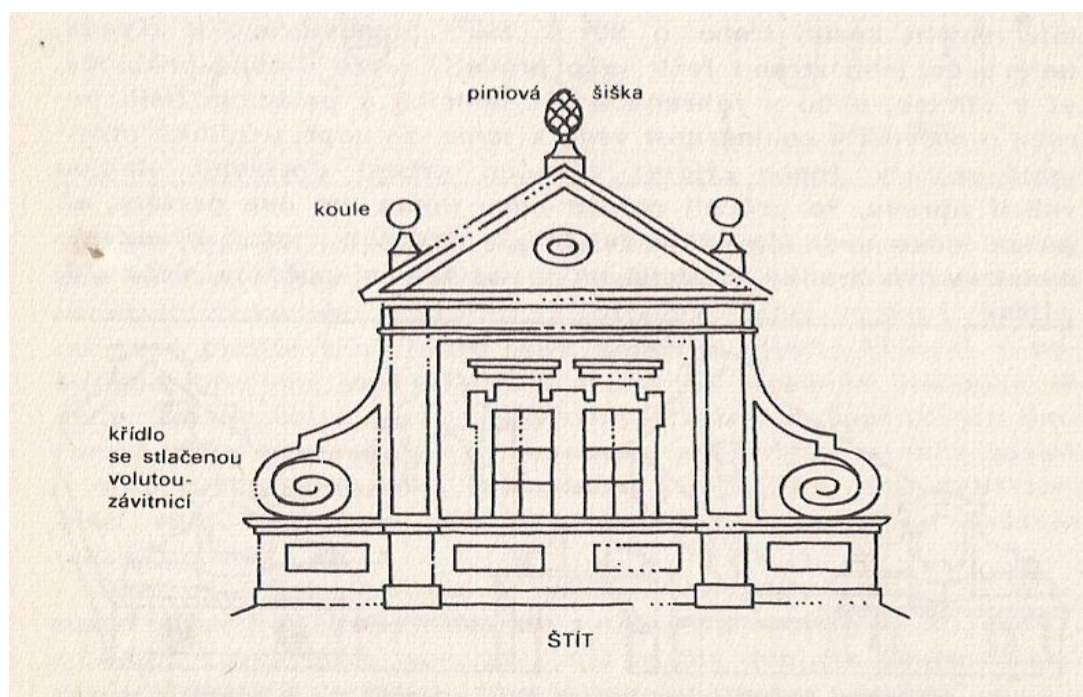
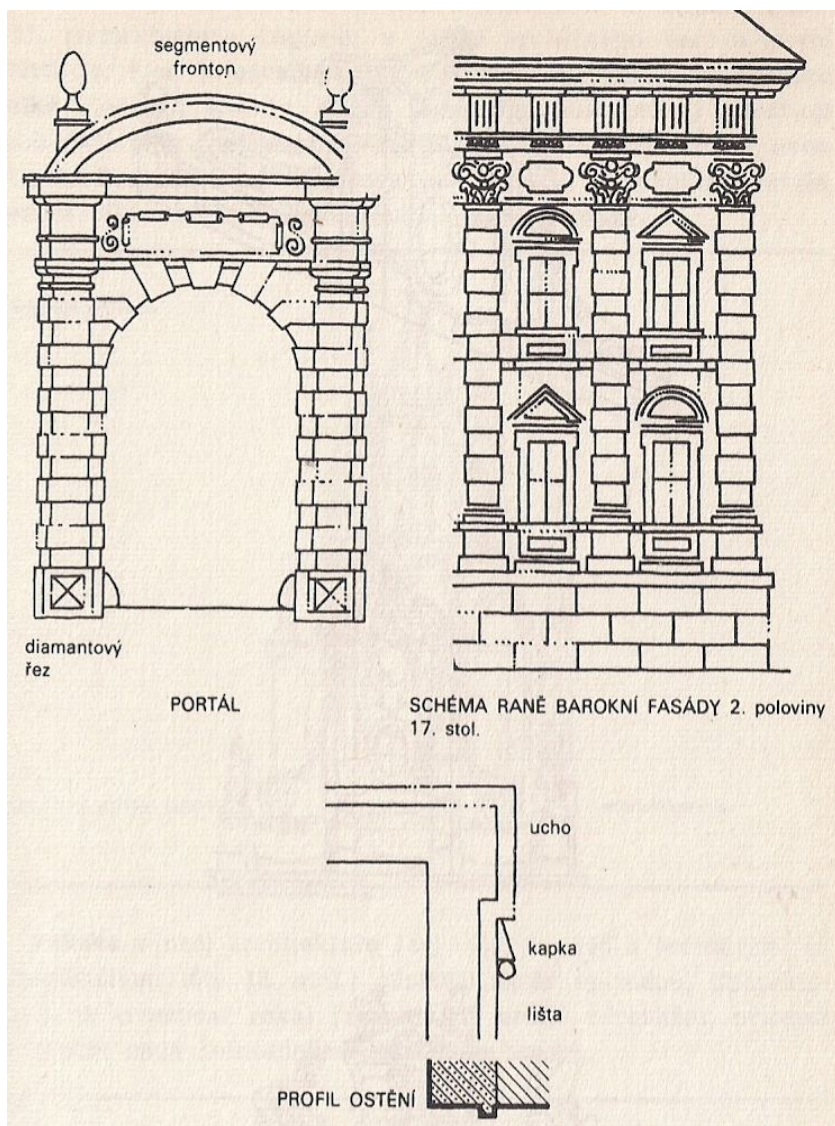
a) obkročná klenba v portiku kostela Panny Marie konec mostu v Praze na Malé Straně, b) vějířová, c) sklípková z děkanského kostela sv. Petra (1499—1501) v Soběslavi

RENESEANCE 16.- zač.17. Století

BAROK a ROKOKO 17.-18. století

Architektura konce 18. a 19. století

Vývojové směry architektury tohoto období, kdy dochází k nebyvalému rozmachu všech stránek lidské aktivity, se postupně odlišují od všech předchozích epoch. Zatímco dříve architektonický názor a výraz časem vyžíval a trval po celé generace, ba i století, vývoj architektury 19. stoletím se postupně, ale někdy i souběžně, rozměnil do řady směrů, proudů, škol a názorových skupin a to často i protichůdných. Příčiny toho tkví v rozličnosti společenského vývoje.

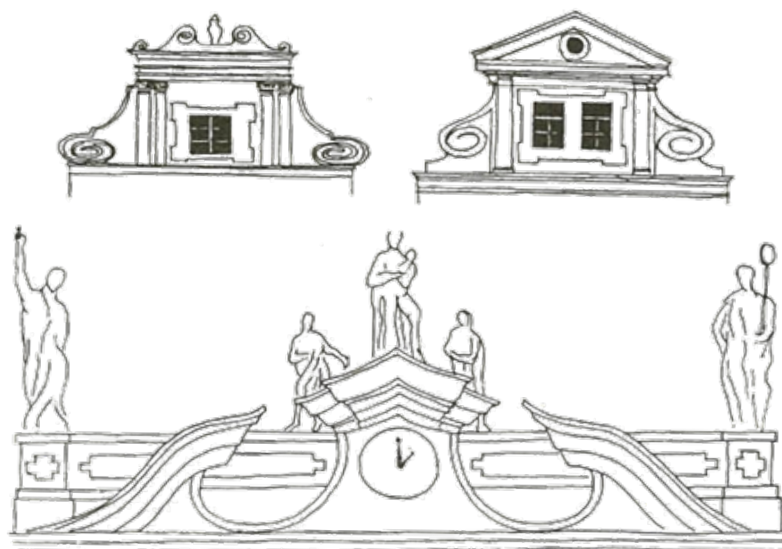
V prostředí dynamických válek, zápasů šlechty s vladaři, koloniálního útisku v Americe a Indii a selských rebelií v celé Evropě pracovaly všechny kladné síly rozmachu lidského ducha, vědy, výroby, filozofie a umění k jednomu a témuž cíli: zlepšit lidský život osvobození člověka z útisku církve a feudální moci. Vyrůstá základna pro velký historický skok, kterým je vítězství měšťana ve Velké francouzské revoluci započaté v roce 1789.

Koncem 18. století postupně dozrávají přeměny společenských vztahů a životních způsobů v Evropě. Základní příčinou byly nové dokonalejší způsoby výroby, jejichž pokrok byl podmíněn technickými vynálezy vzniklými na podkladě vědy a jejich objevů.

Baroko:

Slovo barok je portugalského původu (*barruca* znamená nepravidelnou perlu s oblinami) a je používáno pro označení konečných fází vývoje architektury různých období, tj. pro ona stadia ve vývoji architektury, kdy byly původní výtvarné záměry přehodnoceny, např. helénismus „římský barok“ apod. V užším smyslu je to název pro úsek vývoje architektury, do něhož vyúsťuje renesance. Toto období bylo též nazýváno vlastní barok a zabírá architektonickou tvorbu Evropy od konce 16. století až zhruba do poloviny 18. století, kdy se mimo jiné tendence uplatňuje i nový způsob dekorace, podle něhož je sloh v této fázi označován názvem rokoko.

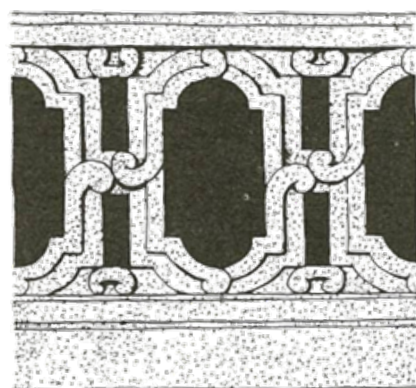
Vlastní barok se vyvinul z renesance v Itálii a od počátku 17. století ovládl celou Evropu.

Některé barokní štíty

Barokní úprava zábradlí

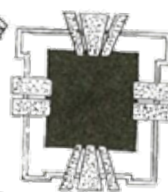

Barokní úprava oken

a) termální okno, b) kasulové okno

a

b

- **Raný Barok** (asi od roku 1595 až přibližně do roku 1675):

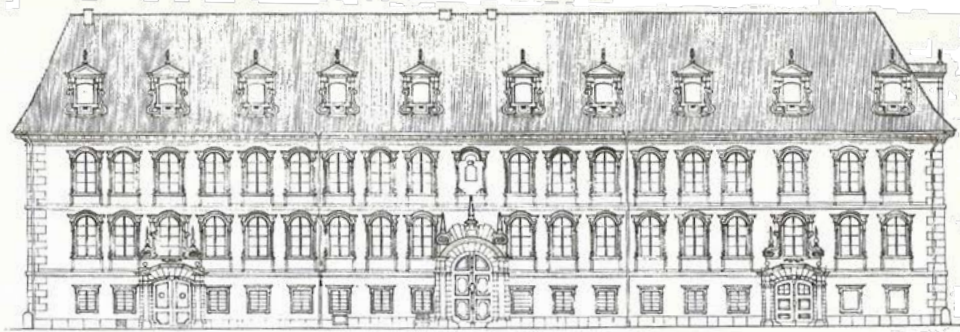
Teprve pronikavé změny v politice, sociální a národnostní struktuře obyvatel Čech a Moravy, které nastaly po Bílé hoře a zvláště ke konci třicetileté války, vtiskl novému umění v našich zemích specifický ráz. U nás se mělo stát výrazem konečného dovršení příslušenství našich zemí k mezinárodnímu římskému katolicismu a protireformizmu. Proto byly ihned, jakmile to válečné poměry dovolily, budovány stavby církevní, kláštery, koleje, kostely a poutní místa. Jezuité k nám byli opět povoláni a počet jejich kolejí vzrostl z původních 6 na 23. Současně byly stavěny kostely a po polovině století byla budována také poutní místa. Pro pochopení růstu počtu poutních míst je nutné si uvědomit, že roku 1651 se konalo 27 poutí za účasti celkem asi 2 000 poutníků, ale roku 1732 se již konalo 200 poutí s celkovým počtem kolem 200 000 účastníků.

Kromě těchto církevních objektů byly stavěny paláce církevních hodnostářů. Tyto stavební podniky, zpravidla značných rozměrů, znamenaly jak svým velkým měřítkem, tak svou formou, velký zásah v prostředí městském i krajinném.

Nové umění, zvláště architektura, měla přehlušit vzpomínky na dřívější smýšlení lidu a utvrdit v něm představu o jeho nezměnitelné závislosti na Vídni a nové feudální šlechtě a také o nezměnitelném společenském řádu. Těmto cílům sloužily nejen církevní stavby, které téměř vnucovaly poslušnost a pokoru vyžádanou katolickou církví, ale i paláce a zámky šlechty, dokládající vznešenost a společenskou i sociální nadřazenost nových pánů.

Této úlohy architektury si byla tehdejší šlechta vědoma, svědčí o tom spis knížete Karla Eusebia Lichtenštejna o architektuře, v němž píše o nutnosti zvěčnit slávu panských rodů nádherou jejich paláců a zámků.

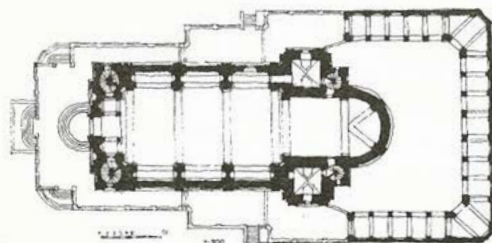
Proti široké stavební činnosti velkých feudálů se odráží poměrná stavební stagnace ve městech, mnohý měšťan této doby neměl dost prostředků, aby mohl stavět.

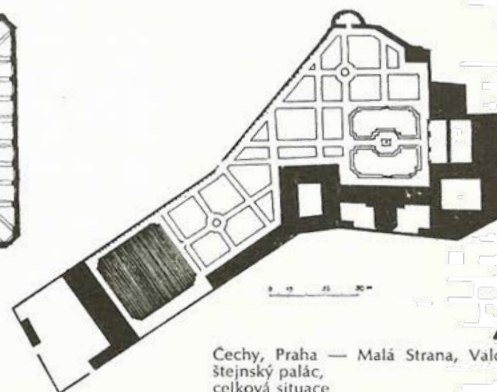
▲ Tradiční založení městského sídla raně barokního velmože
Čechy, Praha — Malá Strana, Valdštejnský palác (1624 až 1630, Andrea Spezza, Mikuláš Sebergondi a další), hlavní průčelí

Čechy, Praha — Malá Strana, Valdštejnský palác, půdorys přízemí

▲ Příklad půdorysu našeho raně barokního kostela
Čechy, Stará Boleslav, Kostel P. Marie (1617—1623, Jacoppo de Vaccani)

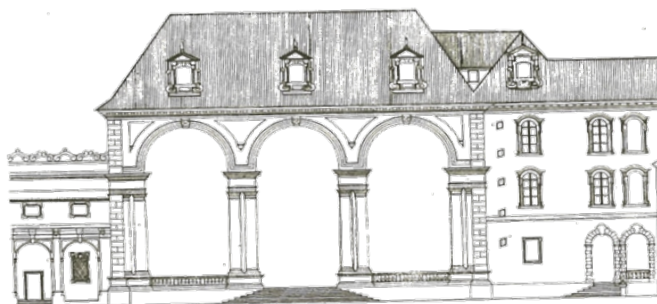

Čechy, Praha — Malá Strana, Valdštejnský palác, celková situace

- **Nástup vrcholného baroku** (asi 1675—1695)

Jedním z prvních pozoruhodných autorů, který k nám přinesl nové a proti dosavadní tvorbě odlišné a současně podnětné výtvarné názory, byl Jan Křtitel Mathey. Byl to Francouz rodem z Burgundska, malíř a architekt, který se školil v Římě. Jeho tvorba představuje římský klasicismus, doplněný francouzským racionalizmem. Mathey je autorem projektů mnoha kostelů, městských paláců i venkovských zámků. Jeho první stavbou byla pravděpodobně přestavba arcibiskupského paláce na Hradčanech (1675—1679).

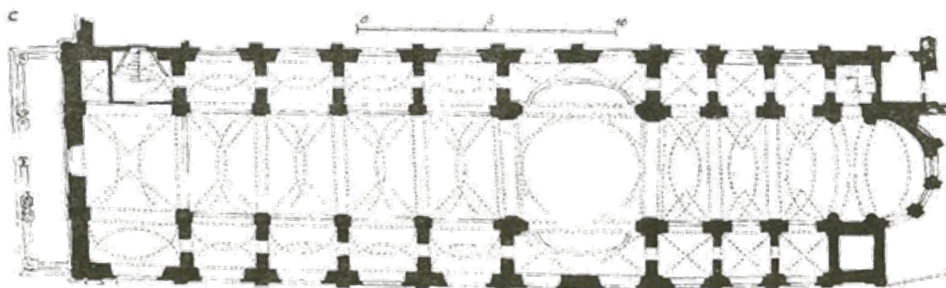
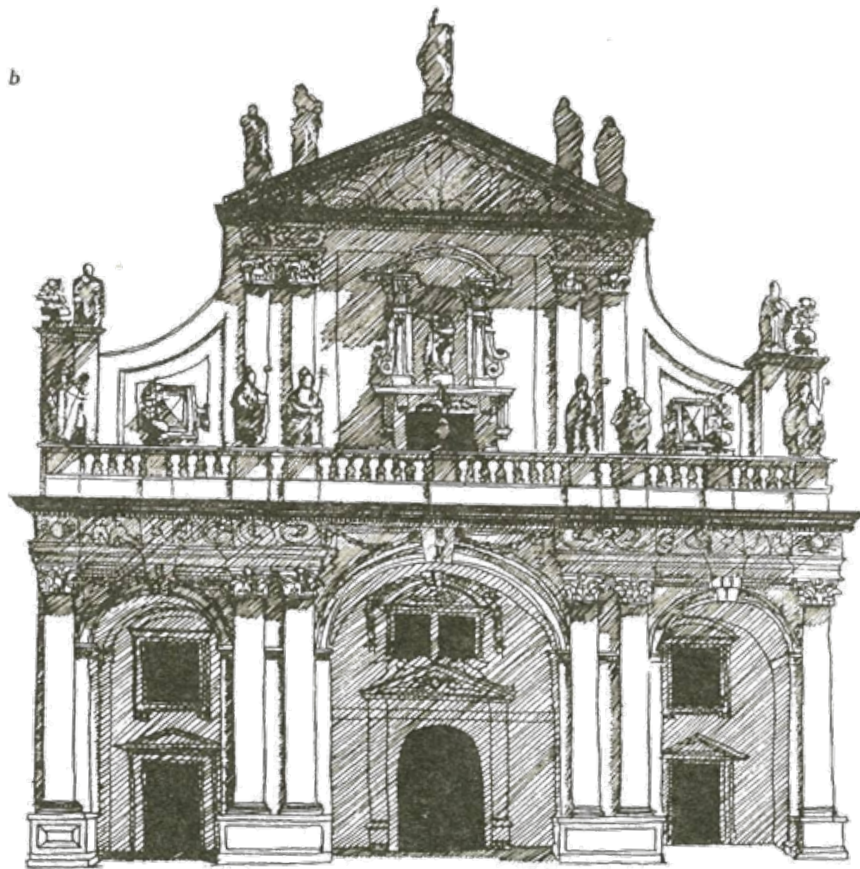
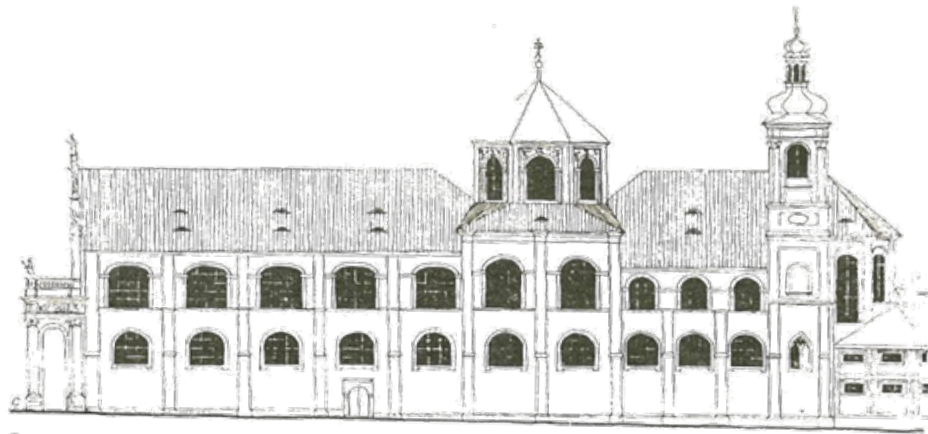
Velký vliv na další vývoj barokní architektury mělo naše spojení s druhým centrem barokní tvorby ve střední Evropě, s Bavorskem, odkud k nám přichází Kryštof Dienzenhofer, původem z Au u Aiblingu, ležící v blízkosti Roseheimu v Bavorsku. Styky našich a cizích architektů vedly u nás ke vzniku umělecky čínorodého prostředí plného plodných podnětů. Toto období bylo dobou přípravy k velkým tvůrčím činům, které v průběhu příštích přibližně padesáti letech přivedly naši barokní architekturu k vyvrcholení.

Čechy, Praha — Malá strana, Valdštejnský palác, salla terrena ▲

Příklad římského barokního klasicismu
 Čechy, Praha — Malá Strana, Michnovský palác (před polovinou 17. stol., podle návrhu Fr. Carattioho za spolupráce Pietra Colomba, Adriana Campiona a dalších),
 pohled od Certovky na rizalit ▼

- **Střední údobí vrcholného baroku** (asi 1695—1715)

Hlavním rysem změny, která nastala, byl odklon od římského klasicizmu, navázání na dynamismus a hledání rovnováhy těchto dvou směrů. Toto nové zaměření pravděpodobně zpočátku ne zcela zřetelně ujasněné, se uplatňovalo na stavbách světských a církevních. Na tvorbě se sice podílela řada architektů nečeského původu, ale spojit všechny tyto, mnohdy tak značně rozdílné vývojové tendence, v ucelený jednotný názor, který by přitom ještě navíc byl prostoupen osobitým českým prostředím, mohl jedině umělec zde narozený a zde vyrostlý.

Bezesporu podnětnou úlohu v tvorbě nového názoru měly práce vídeňského architekta Jana Lukáše Hildebrandta.

- **Vyvrcholení baroku – velký barok** (asi 1715—1740)

V tomto krátkém časovém úseku vznikla u nás řada staveb palácových, zámeckých a chrámových, na jejichž projektech i realizacích bylo zaměstnáno mnoho architektů, z nichž dva lze považovat za výjimečné a tím je ustanovit představiteli této barokní architektury u nás. Jsou to G. Santini a K. I. Dienzenhofer.

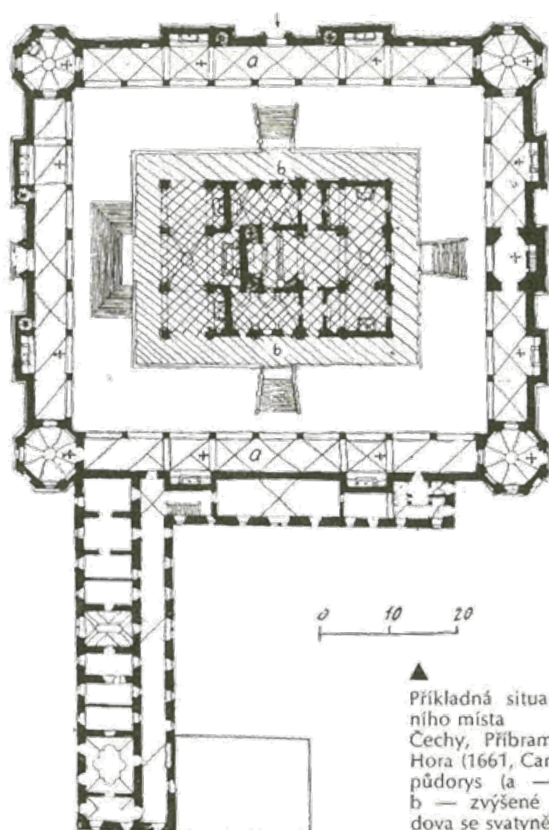
- **Pozdní barok – rokoko** (asi od r. 1740—1780)

V tomto období nebylo již těžiště práce architektů na stavbách kostelů. Církev se omezila většinou na obnovu vyhořelých staveb, na úpravu interiérů, rekonstrukci starších kostelů a budování venkovských.

Tato poměrně malá činnost v budování chrámů nastala nejen proto, že požadavky církve v tomto směru byly do značné míry splněny, ale především pro nové názory, šířící se Evropou a znamenající nástup odklonu od církve vůbec. Vyvrcholením tohoto zaměření je zrušení některých řádů a klášterů za vlády císaře Josefa II.

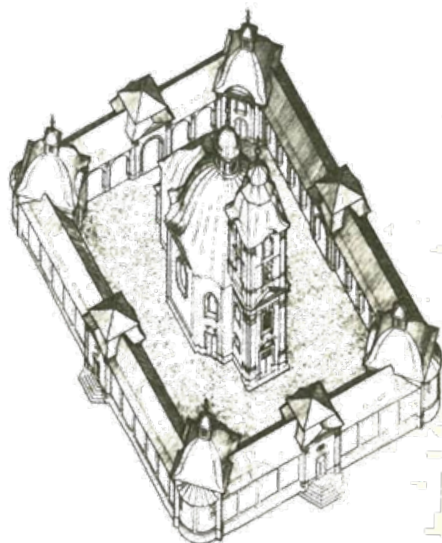
Proto vývoj architektury v tomto období lze lépe sledovat na stavbě paláců a zámků. V jejich dispozicích, rozvrhu hmot, dekorací i v celé kompozici se uplatňují mnohem důrazněji výtvarné způsoby ojediněle již dříve.

Kolem roku 1745 dochází u nás ke druhému přímému zásahu z Francie. Prvním Francouzem, který ovlivnil naši tvorbu byl G.B. Mathey, druhým byl Jules Robert de Cotte ml. svým návrhem na zámek Dobříš, kde byla uskutečněna vazba zámku s francouzskou zahradou. Zámek vyniká svou rokokovou dekorací.

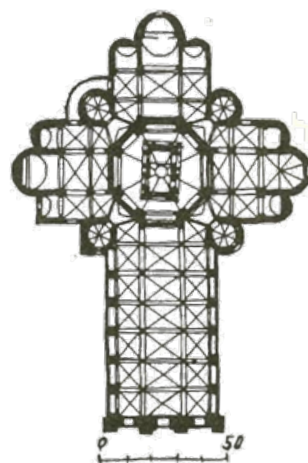
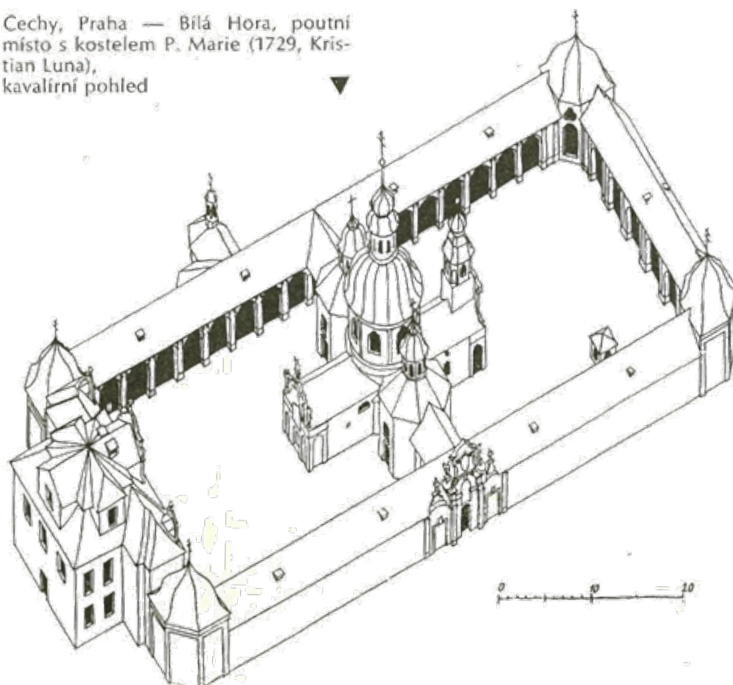

▲
Příkladná situace a dispozice poutního místa
Čechy, Příbram, poutní místo Svatá Hora (1661, Carlo Luragho),
půdorys (a — ochozy s kaplemi,
b — zvýšené plató a na něm budova se svatyněmi)

▼
Čechy, Českobudějovicko, Sepekov
u Milevska, poutní místo

▼
Čechy, Praha — Bílá Hora, poutní místo s kostelem P. Marie (1729, Kristian Luna),
kavalírní pohled

▲
Itálie, provincie Ancona, Loreto, gotický kostel Chiesa della Santa Casa, postavený nad Santa Casou v letech 1468—1486 Giulianem da Majanem; kolem r. 1500 vybudoval Giuliano da Sangallo nad křížením kopuli (o rozpětí asi 30 m) a r. 1509 Bramante dokončil průčelí Santa Casy. Pravděpodobně jeden z prvních případů, kde došlo k expanzi vnitřního prostoru: obvodní zeď byla vysunuta k vnějšímu lici opěráků. U nás byl tento způsob použit při stavbě kostela P. Marie v Mostě

Konstrukce a architektonické tvary:

Stavební konstrukce používané v té době v českých zemích se nelišily od barokních konstrukcí v ostatních zemích. Materiálem staveb byly cihly, kámen nebo smíšené zdivo. Zdi pokrývala vždy barevná omítka.

Typickou střechou je střecha mansardová, na věžích pak střecha cibulová. Nejčastěji se vyskytuje prejzová krytina, na věžích krytina měděná. Klenby byly podřízeny výtvarným cílům, v 17. století se nejčastěji používaly valené klenby s lunetami, rytmizované klenebnými pásy. Boční tlaky valené klenby často zachycovaly opěrné zdi, upravené do volutových křídel. V 18. století valenou klenbu vystřídala placka.

Běžná v té době byla rovněž pruská klenba, která je obdobná placce. Typická je ornamentální výzdoba, do roku 1720 u nás převažuje akantový ornament, v dalších 20 letech je to ornament páskový, obohacený festony. Od roku 1740 se rozšiřují rokokové motivy, zejména mušle nebo rokaje.

Rovněž architektonické tvary se neliší od forem italských, některé nové motivy se však objevují. Sloupy nebo pilíře portálů se s oblibou nahrazují atlanty. Na frontonech bývají putti, andělé nebo jiné figury. Na chrámech se objevuje u nás často kasulové okno (dle tvaru, připomínajícího rozevláté kněžské roucho).

Druhy barokních staveb:

Chrámová architektura

- Chrámy manýristické a raně barokní

Základním vzorem středoevropského baroka tohoto období byl chrám Il Gesu v Římě (Giacomo Barozzi — Vignola) z 2. poloviny 16. století s plasticky propracovaným průčelím.

Typický je chrám P. Marie Vítězné v Praze, přestavěný po roce 1640 do nynější podoby.

Z raného období pocházejí další kostely v Praze (J. B. Mathey). Z mimopražských vyniká chrám P. Marie ve Staré Boleslavi.

- Chrámy dynamického baroka

Složité sférické kopule a pronik 3 prostorů ve formě eliptických válců jsou použity při stavbě klášterního kostela v Obořišti na počátku 18. století. Významné chrámové stavby Kryštofa Dientzenhofera nacházíme zejména v Praze — chrám sv. Markéty, chrám sv. Mikuláše, dokončený však již Kiliánem Ignácem

Dientzenhoferem. Ten, kromě dalších pražských chrámů, je rovněž autorem chrámu Maří Magdalény v Karlových Varech a kostelů broumovského panství. Kostely jsou jednoprostorové, oválného půdorysu. Typickým pro české baroko je zde motiv průčelních věží postavených na koso. Předností těchto staveb a českého baroka vůbec je rovněž citlivé osazení do terénu. Odlišné pojetí dynamického baroka je patrné u některých chrámů Santiniho, například v Rajhradě nebo ve Křtinách.

- Chrámy barokní gotiky

Pražský rodák Jan Blažej Santini-Aichel vytvořil zcela ojedinělou syntézu chrámové gotiky a baroka. K tomuto konceptu dospěl při tehdy častých přestavbách středověkých chrámů.

Mimořádné pojetí, zjevné hlavně v nezvyklých žebrových klenbách se uplatňuje mimo jiné u obnovených chrámů v Sedlci u Kutné Hory a v Kladrubech u Stříbra. Na novostavbě aplikoval Santini principy barokní gotiky u poutního kostela sv. Jana Nepomuckého na Zelené Hoře u Žďáru.

Barokní gotika se ve světské architektuře téměř nevyskytuje, výjimečně v detailech.

Kláštery

Barokní kláštery se obvykle vyznačují čtyřkřídlovou dispozicí hlavní budovy, nádvoří je pak předěleno chrámem, K. I. Dientzenhofer vytvořil v Broumově klášterní komplex s dvěma nádvořími. Další typickou ukázkou je klášter v Rajhradě, jehož autorem je Santini.

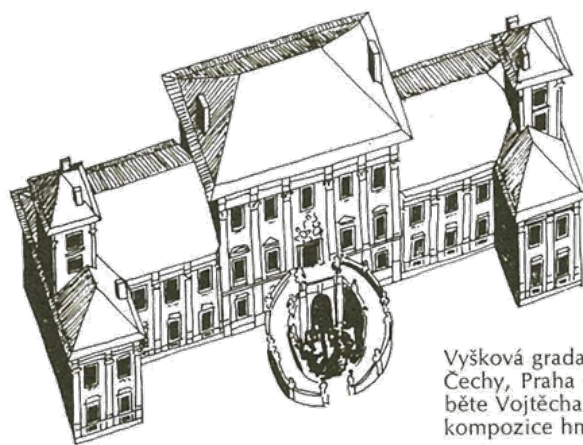
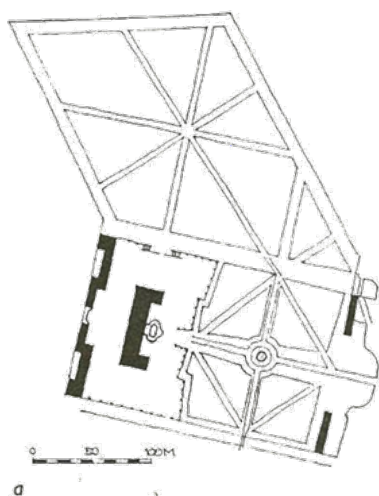
Zámky

V 17. století dožívala ještě renesanční čtyřkřídla dispozice, odlišné pojetí přinesl J. B. Mathey při stavbě zámku v Tróji, částečně ještě manýristické dispozice, ale s oválným vnějším schodištěm, je prvním takovým prvkem u nás.

Na přelomu 17. a 18. století se objevuje dispozice ve tvaru U, na vstupní straně tak vzniká čestné nádvoří, oddělené od veřejného prostranství zídou a mříží. Toto pojetí, původem francouzské, je časté u přestavovaných objektů – zámek Krásný Dvůr u Podbořan.

Pro české zámky je však typičtější radiální dispozice, v jejímž středu je oválná stavba.

Typický je zámek Karlova Koruna v Chlumci nad Cidlinou (Santini), světovou úroveň má zámek ve Vranově nad Dyjí. Do pozdního baroka náleží zámek v Dobříši, kde již není patrný barokní dynamismus. Uklidnění pozdního baroka je rovněž zřejmé na rokokové architektuře zámku v Nových Hradech.

Vyšková gradace hmot
Čechy, Praha — Troja, letovisko hraběte Vojtěcha ze Šternberku,
kompozice hmot

Paláce

Palácová architektura, která byla až na výjimky realizovaná v Praze, je v 17. století převážně ještě manýristická, stavby obrovských rozměrů jsou zcela bezohledné ke svému okolí. Z tohoto pojetí se vymyká Toskánský palác (Mathey). V 18. století se budovaly další pražské paláce, které jsou již typické pro vrcholné baroko — Clam-Gallasův palác od J. Fischera z Erlachu. Rokokové pojetí se uplatňuje na pražských palácových stavbách K. I. Dientzenhofera — palác Kinských a palác Sylva Taroucca.

Jezuitské koleje

Stavby jezuitských kolejí, většinou započaté ve 2. polovině 17. století, byly ještě mohutnější než paláce té doby. Pražské Klementinum je po Pražském hradu největším komplexem staveb v Praze. Další podobné stavby byly realizovány v Olomouci, v Kutné Hoře a dalších městech.

Ostatní stavby církve a šlechty

Zvláštními stavbami jsou loretánské kaple, nejznámější je Loreta v Praze (Dientzenhoferové). Z letohrádků vyniká pražský Michnův letohrádek, zvaný Vila Amerika (K.I. Dientzenhofer).

Ojedinělým stavebním útvarem jsou šlechtické lázně v Kuksu, které byly založeny počátkem 18. století. Zachoval se pouze hospital s kostelem ve středu. Z doby baroka se zachovaly dva hodnotné hřbitovy — hřbitov ve Střílkách z let 1730–1743 a Dolní hřbitov ve Žďáru nad Sázavou, pojatý v dynamickém baroku od J. B. Santiniho z období kolem roku 1720.

Stavby měšťanstva

Měšťanské domy nejsou příliš početné, jádra domů jsou většinou pozdně gotická nebo renesanční, pouze průčelí bývá nové barokní, v podstatě však zachovávající původní rozvržení. Přizpůsobeny jsou jen formy. Rovněž radnice se budovaly jen velmi výjimečně.

Raný a vrcholný klasicismus a empír (1780–1830)

Pro pokrok stavitelského umění, které nazýváme architekturou, přinesla doba posledních dvou desetiletí 18. a prvních tří desetiletí 19. století to, co předtím připravovalo lidské myšlení po dobu delší než 3 století. Železné mosty, krovy, sloupové a nosičové konstrukce skladů a továren naznačuje cestu, po níž se ubíralo snažení konstruktérů následující doby.

Most Františka Ferdinanda I. v Praze

Klasicismus českých zemí, který nastupuje počátkem 80. let 18. století nedosahuje zdaleka úrovně předcházející epochy, českého baroka. Vliv vídeňského centralizmu se projevoval v činnosti úředně řízených stavebních kanceláří krajských a okresních inženýrů a ve sbornících vzorových projektů. Kladem těchto okolností bylo naproti tomu, že zajišťovaly dobrý průměr veškeré stavební činnosti i na venkově. Výrazem racionalizmu je snaha o typizaci téměř všech stavebních druhů od kostela až k zemědělským budovám včetně podrobností.

Antická tvarosloví a přísně symetrická, hmotově zjednodušená kompozice a střídmy ušlechtilý detail a převahou prostá nečleněná plocha splňovaly dobovou představu pravdivosti a přirozenosti. Nejvýše stály monumentální stavby chrámové a památkové, státní budovy a paláce šlechty. Skromnější byly měšťanské domy a vily, které si zachovaly tradiční měřítko a pojetí svého prostředí. Byli přechodem ke zlidovělému naivnímu klasicizmu venkovských městeček a vesnic.

Podobně jako v Rakousích a Uhrách přechází baroko a rokoko v českých zemích do klasicizmu krátkou fází slohu Ludvíka XVI. či slohu copového. Jeho nejvýznamnějším představitelem u nás je Ignác Jan Palliardi (1737–1821).

První desetiletí 19. století začíná u nás nastupující etapou zralého klasicizmu. Jeho uskutečňovateli byli především architekti-úředníci. Vrcholným dílem novoklasicizmu je zámek Kačina, stavěný podle návrhu saského zemského stavebního ředitele Ch. J. Schurrichta (1753–1832) v letech 1802 až 1822 pod vedením J.F. Jöndla a Ant. Arche, který původní návrh výrazně změnil.

Příznačné pro architekturu šlechtických sídel je jejich citlivé zasazení do krajinného prostředí a bezprostředního okolí, upraveného způsobem románského, tak zvaného anglického parku s četnými vodními plochami, kolonádami, skleníky, altánky a sochami.

Novým motivem v obrazu města i v životě jeho obyvatel byli městské sady a aleje založené na místech zbořených středověkých hradeb. V Praze tak vznikly sady Na hradbách, Chotkovy sady, byla upravena Královská obora, na východ od hradeb byly vysázeny Wimmerovy sady a zpřístupněna Canalova zahrada. Na historických náměstích jsou stavěny pavilony přátelství, kašny a fontány, na kterých se objevují klasicistní, antiku napodobující sochařská díla.

Budovy továren, nový druh staveb tehdejší doby, byly zprvu stavěny podle vzorů zámeckých souborů obytných a hospodářských a doprovázeny i parkovou úpravou vstupů a okolí. Jejich zasazení do krajiny mělo ještě všechny prvky tradiční kultury panských sídel a velkostatků. To bylo možné především u textilek, koželužen, cukrovarů apod. avšak podobného výrazu byly i první stavby železáren.

Značnou výtvarnou úroveň mají stavby mostů a viaduktů prvních koněspřežných a parních drah. Rovněž i architektura silničních řetězových mostů, i když časově pozdější, má klasicistní výraz.

V českých zemích vrcholí na konci 18. století dlouholetý vývoj lidové architektury roubených staveb, později začíná nástup zděného stavitelství na venkově. Původní třídlínná dispozice — světnice, síň s černou kuchyní a komorou se postupně obohacuje zvýšením patra, kde podél pavlače se řadí sýpky, komůrky a světničky.

Zděná práce původně se omezující na stavbu pece, ohniště a komína mezi světnicí a síní, se po vydání ohňového patentu za vlády Josefa II. rozšiřuje na celý dům. Setkáváme se tak s velmi zásadní změnou pokud jde o materiál venkovských staveb. Zámožní sedláci povolávají zedníky z měst a tak vzniká zděná vesnická architektura.

Pozdní klasicizmus a raný romantizmus (1830–1860)

Jestliže je možno symbolicky datovat počátek éry klasicizmu vítězstvím Francouzské revoluce, pak společenské předpoklady nástupu pozdního klasicizmu a raného romantizmu v architektuře jsou dány pádem Napoleonova císařství, který je současně vítězstvím evropských monarchií a s tím spojených znovuožitím feudalizmu a katolickému církevnictví.

Kult minulosti — historizmu — je zejména v architektuře jednou stranou tendence vývoje, druhou je negace strnulých kánonů klasicizmu, snaha o větší přizpůsobivost životu a jeho potřebám, možnost větší rozmanitosti a složitosti, opuštění jednoznačnosti antické symetrie. Současně však proti klasicistní jednoduchosti přináší znak, který se stává charakteristickým pro další vývoj architektury 19. století, a to přeplněnost a kontrast a neúměrné množství detailů. S romantismem vstupují do vývoje architektury znaky mnohosti, nahodilosti a formové uvolněnosti.

Romantizmus v českých zemích počítá ještě v klasicistním údobí již na začátku 19. století, jak dokazuje místodržitelský gotizující letohrádek v Královské oboře v Praze. Počátkem 30. let se obnovují snahy o dostavbu chrámu sv. Víta v Praze v gotickém slohu. Podle anglického vzoru jsou přestavovány zámky Hluboká u Č. Budějovic, Lednice, Žleby, Sychrov a Orlík. V 50. a 60. letech vznikají celé skupiny romantických, často novogotických staveb jak ve městech, tak na venkově, staví se novogotické kostely. Romantické prvky pronikají i do staveb průmyslových budov. Příkladem jsou vysoké pece v Kladně.

Retězový most v Praze,
inž. B. Schnirch — arch. V. Straka,
1839—1841 (zbořen 1896)

Pozdní romantizmus a novorenesance (1860—1890)

Proti naivnímu okouzlení z rozmanitosti a tvůrčí volnosti raného romantizmu 40. a 50. let, které nabízely středověké slohy, stálo u kolébky pozdního romantizmu vědecké studium památek, jež měly být restaurovány, a střízlivě logická úvaha nad plány jejich dostavby. Účelově racionální duch doby vedl posléze k představě o vhodnosti různých slohů pro stavby odlišných účelů. Tak například považovala-li se renesance za vhodnou pro vilu, nájemný dům a divadlo, pak chrám nebo nemocnice bylo lépe navrhovat v gotice. Pro radnici, soud nebo parlament vyhovovalo oboje a záleželo jen na tom, měla-li být akceptována spíše antická bohatost a moc, nebo naopak středověká tradice a početnost. Za takových okolností se přirozeně vytrácel jednotící tvůrčí duch doby a práce architekta se spíše přibližovala jevištnímu výtvarnictví.

Národní museum v Praze, J. Schulz,
1885—90

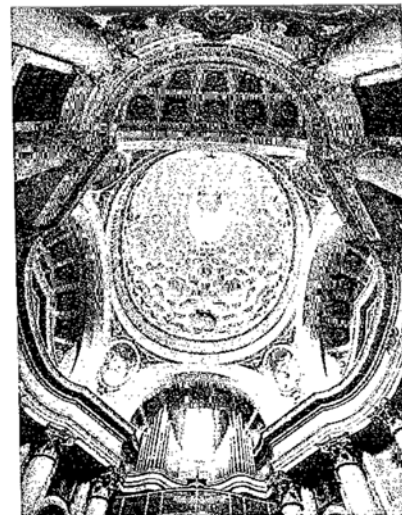
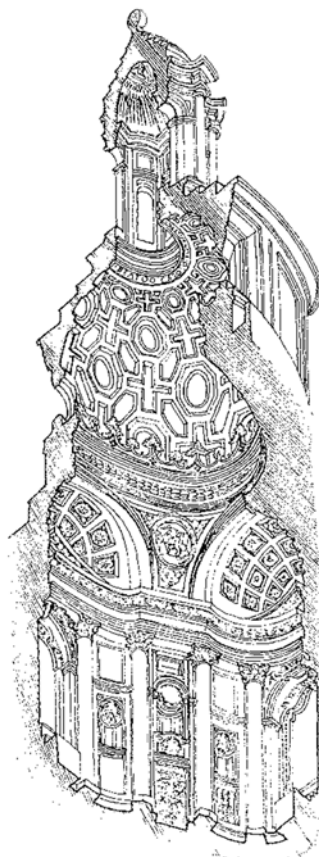
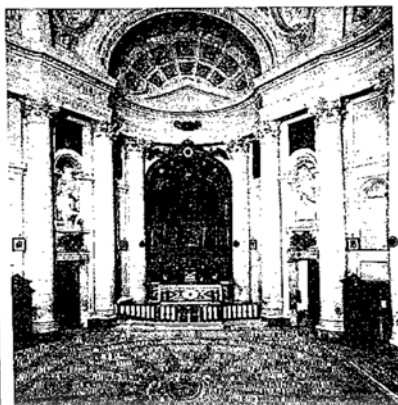
Obrazová příloha:

Vpravo: Modlitební síň Santa Maria Victoria v Ingolstadtu v jižním Německu, navržená a vyzdobená bratry Asamy kolem roku 1735, oslavovala katolická vítězství nad Turky. Po celé toto období si střední Evropa stále velice uvědomovala, jaké nebezpečí hrozí křesťanstvu z východu.

SAN CARLO: BAROKNÍ STAVBA A PROSTOR

Bosí trinitáři byli typičtí pro obrodu katolické spirituality po Tridentském koncilu. Byl to chudý řád, nedávno předtím reformovaný ve Španělsku; jeho členové se věnovali ošetrovatelství a pastorační práci. Jejich kostel v Římě byl zasvěcen nejsvětější Trojici a svatému Karlu Borromejskému, reformistickému arcibiskupu milánskému. Pozemek byl maličký — celý kostel by se vešel do jednoho z pilířů podepírajících kopuli chrámu sv. Petra — a Borromini byl v pozdních třicátých letech 17. století pověřen, aby navrhl kostel za použití těch nejlacnějších materiálů. Pracoval na něm asi třicet let a interiér byl jeho první větší prací, zatímco průčelí bylo v době jeho smrti stále ještě nedokončené. Tato výzva omezeného prostoru a krajní hospodárnosti vedla ke vzniku jednoho z jeho největších děl.

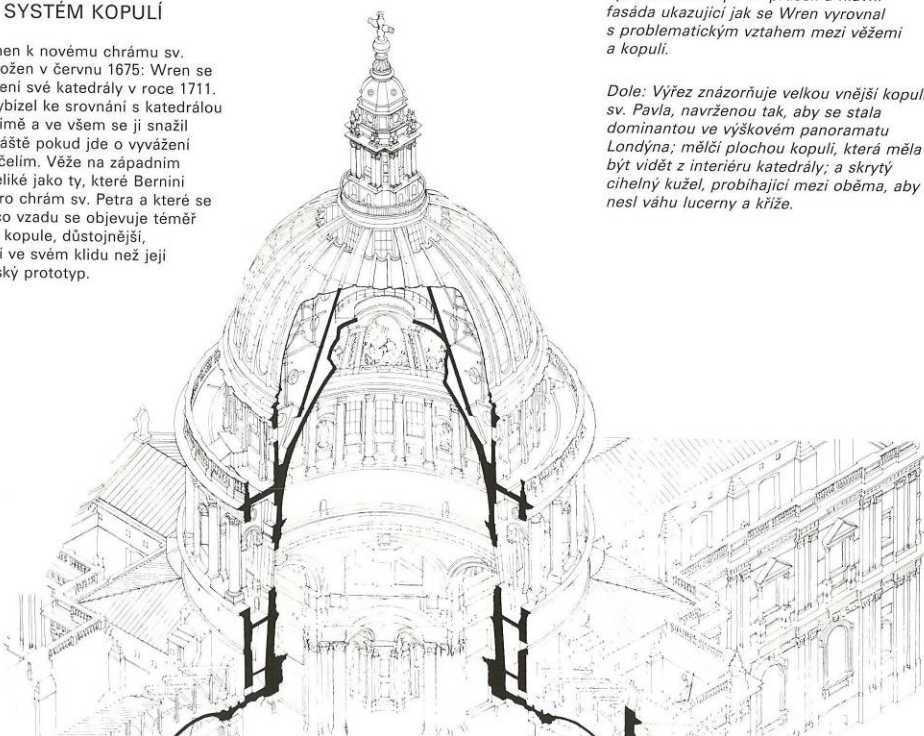

Nahoře: Při pohledu vzhůru do kopule se znovu objevují dvojznačnosti půdorysu, nejprve v silné římsě, která přejímá všechny tři tvary, pak v kopuli, pro niž Borromini charakteristicky adaptoval návrh antické římské dlažby, aby tyto tvary ještě jednou zopakoval, než je nechá rozplynout ve světle shora.

Zcela vlevo: Pohled na hlavní oltář, ukazující téměř polovinu kostela. Borromini zakřivil prvky normálně ponechávané ploché, například trojúhelníkový štít nad oltářem, a tak obalil zeď a sloupky kolem centrálního prostoru. Tento prostor je vnímán buď jako ovál, dva trojúhelníky, nebo jako stlačený kříž.

KATEDRÁLA SV. PAVLA: BAROKNÍ SYSTÉM KOPULÍ

Základní kámen k novému chrámu sv. Pavla byl položen v červnu 1675: Wren se dožil dokončení své katedrály v roce 1711. Všude zde vybízel ke srovnání s katedrálou sv. Petra v Římě a ve všem se ji snažil překonat, zvláště pokud jde o vyvážení kopule s průčelím. Věže na západním konci jsou veliké jako ty, které Bernini koncipoval pro chrám sv. Petra a které se zřítily, zatímco vzadu se objevuje téměř hemisférická kopule, důstojnější, majestátnější ve svém klidu než její protáhlý římský prototyp.

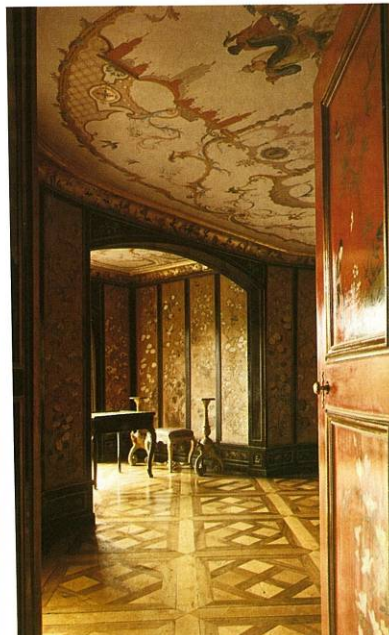

Vpravo dole: Západní průčelí a hlavní fasáda ukazující jak se Wren vyrovnal s problematickým vztahem mezi věžemi a kopulí.

Dole: Výřez znázorňuje velkou vnější kopuli sv. Pavla, navrženou tak, aby se stala dominantou ve výškovém panoramatu Londýna; mělčí plochou kopulí, která měla být vidět z interiéru katedrály; a skrytý cihelný kužel, probíhající mezi oběma, aby nesl váhu lucerny a kříže.

Vpravo nahoře: Banqueting House ve Whitehallu, Londýn, navržený Inigem Jonesem pro Jakuba I., asi 1620. Místnost měla být pravděpodobně používána k pořádání divadelních představení a dvorských slavností. Na stropě jsou Rubensovy alegorie, oslavující ctnosti a velké činy Jakuba I.

Vlevo nahoře: Melblinghaus, Innsbruck, Rakousko, ukazuje, jak se rokoko dokázalo přizpůsobit požadavkům výzdoby exteriéru. Ačkoliv to byl královský sloh, mohl být použit i k uspokojení skromnějších potřeb.

Dole: Salon Ovale v paláci Hôtel de Soubise (nyní Archives Nationales), Paříž, navržený Germainem Boffrandem v roce 1735 a vyzdobený Charlesem Natoirem. Intimní měřítko, oslabení konstrukčních prvků, použití zrcadel a hýřivá výzdoba jsou charakteristicky rokokové.

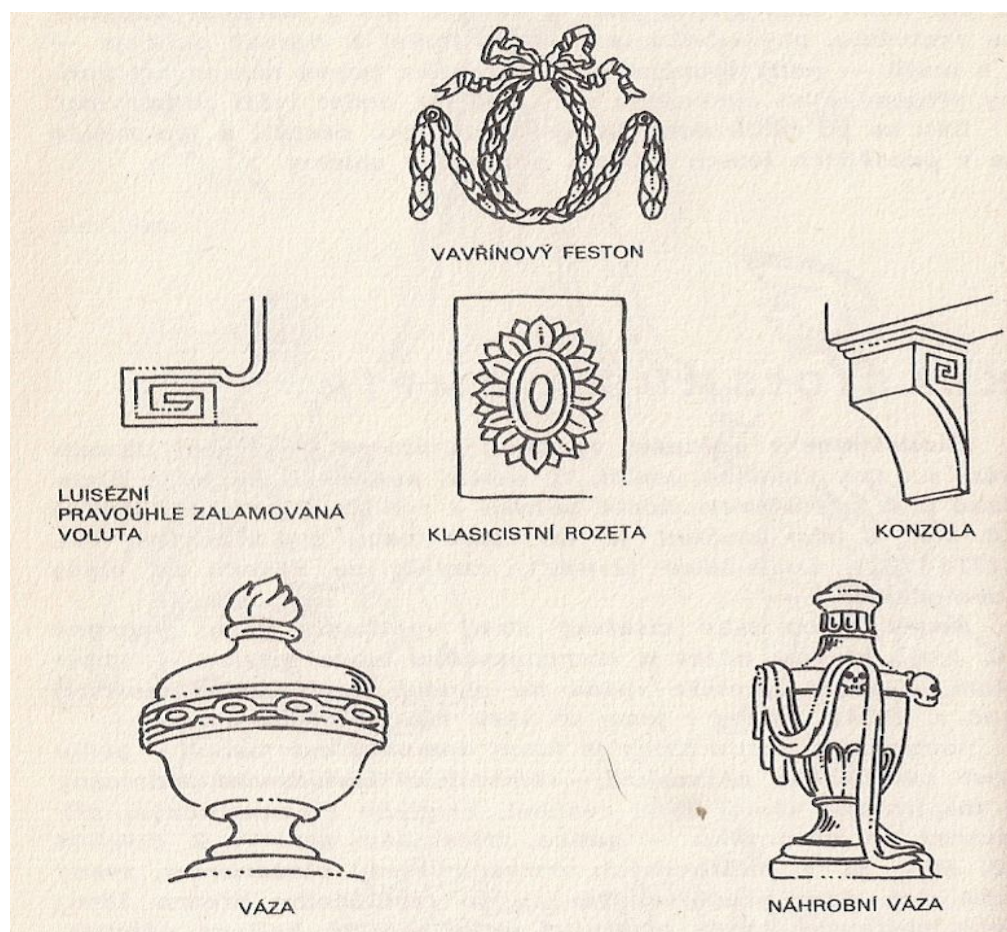
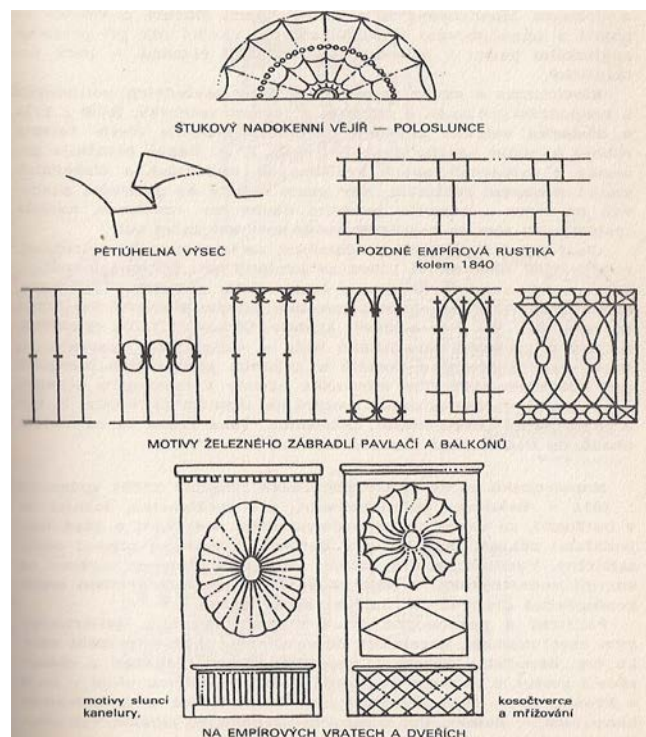

*Vpravo: Čínský pavilon zámku Sanssouci
v Postupimi poblíž Berlína postavil v roce
1745 Georg Wenzeslaus von Knoblesdorff
pro Bedřicha Velikého. „Čínská“
architektura byla velmi oblíbená ve Francii,
najdeme ji však i v Anglii a ve Španělsku.*

Malebná přírodní zahrada na jihu Anglie, kterou navrhl její majitel Henry Hoare v letech 1741-1772. Je typickou ukázkou progresivní zahrady, která v polovině 18. století získala v Evropě nesmírnou oblibu.

KLASICISMUS 18. - 19. století

Sezamový cukrkandl 12. století

1/4 kg medu, 100 g sezamových semínek

Za stálého míchání ohřej na pánvi med. Když se začne vařit, sundej jej z ohně a nech trochu zchladnout. Pak dej zase na oheň. Když začne vařit, opět jej dej zchladnout. Vař asi hodinu na mírném ohni. Na prudším ohni stačí asi 20 minut, ale může se snadno stát, že med zkaramelizuje a bude se drolit. Pak vylej med na kamennou desku a posyp opraženými sezamovými semínky. (Je zajímavé, že dobový recept má sezam uveden toliko v názvu, kdežto v samotném receptu se už neobjeví). Nech asi 5 minut vychladnout a dokud je med vláčný, uhněť jej rukama. Vyválej a propleť po způsobu housky či vánočky. Po ztuhnutí získá cukrkandl krásnou hedvábně zlatou barvu.

Bílý pudink 13. století,

4 krajíce bílého chleba, 2 vejce, hrnek mléka, 3 lžíce másla, 6 blizen šafránu

Vejce rozšlehej v mléce, přidej drcený šafrán a nadrob chléb. Asi 5 minut míchej na ohni dokud nezhoustne, pak přelij na talíř a omasti máslem.

Cressee 13. století

350-400 g mouky, 2 vejce, 2 lžíce cukru, lžička zázvoru, 12-50 blizen šafránu, 100 g sýra, lžíce másla nebo oleje

Z mouky a vajec uhněť těsto a rozděl je na dvě půlky. V moždíři roztluč šafrán, pak přidej půl lžičky vody, aby se uvolnila barva. (Čím více šafránu, tím lepší barva, ale i výraznější chuť a vůbec bylo ve středověku množství užívaného koření znakem movitosti hostitele.) Roztok zapracuj do jedné půlky těsta, druhou půlku nechej nebarvenou. Obě pak rozválej na tloušťku prstu a nakrájej na dlouhé proužky asi 2 cm široké. Proužky proplétej -žluté jedním směrem, nebarvené druhým- místa spojuj slepuj kapkou vody. Propletenec nakonec válečkem rozválej na jednotnou tloušťku. Výsledek by měl připomínat tlustou kostkovanou látku. Dej do vloucí vody a vař asi 10 minut. Nastrouhej sýr a polovinu rozprostři na talíř. Pak vyjmi cresse z vody, nech okapat a polož na sýr. Druhou polovinu sýra dej navrch, přidej máslo či olej a podávej.

Mincebek 13. století

1/4 kg hadké mouky, 1/4 kg hrubé mouky, 60 g kvásku, 2 lžičky cukru, olej

Rozmíchej kvásek ve vodě. Smíchej obě mouky, přidej kvásek, propracuj na vláčné těsto a nech tak 7 hodin kynout. Dále si připrav sirup tak, že do půl hrnku vody nasypeš 2 lžičky cukru, přiklopíš pokličkou a necháš chvíli povařit. Po vykynutí těsta, rozpal olej na pánvi a těsto vlož do dortového zdobítka s kulatým náústkem. Do rozpáleného oleje vytlačuj kolečka (recept neuvádí konkrétní tvar, takže lze popustit uzdu tvořivosti), které osmaž z obou stran dohněda, vyjmi a polož na ubrousek nebo utěrku, aby se odsál tuk z povrchu. Pak ponoř mincebek do sirupu, okapej a ukládej na podnos.

Ranní polévka 12. století

Ranní polévka se vaří jako řídká moučná polévka ze špaldy s trochou soli a s přísadou nervového prášku, který se sestává ze směsi muškátu a galgánu v poměru jedna ku dvěma s přidavkem dvou až tří větších špiček nože směsi nervových koření z tlučného kořene kosatce a kořene jitrocele ve stejném poměru obou. To celé můžeš nechat projít velkým sítem, aby se odstranily větší kusy kořínků. Kdo chce, ten však může jíst i větší kousky, poněvadž jsou stejně roztlučeny.

Kaše z jedlých kaštanů 12. století

3-5 jedlých kaštanů, 3 lžíce mouky (nejlépe špaldové), 1,5 lžíce práškové lékořice, 1 lžíce prášku z osladiče

Kaštany oloupej a uvař do měkka (20-30 minut). Pak je roztluč nebo rozmačkej, vlož do trochy vody, přidej mouku, lékořici a prášek z osladiče. Vše důkladně promíchej, přived' k varu a vař tak dlouho, dokud se ze směsi nestane kaše.

Mekke 14. století,

1/4 kg sušeného hrachu, 1-1,5 dcl červeného vína, 2 velké cibule, lžička soli, olej

Je možné použít i jiný postup, než drcení v hmoždíři. Hrách přes noc namoč a druhý den vař na mírném ohni až se zcela rozvaří, osol a rozmixuj ho na kaši. Mezitím si na oleji osmaž nadrobno nasekané cibule a ohřej víno. Víno vmíchej do kaše a rozděl na jednotlivé porce. Navrch dej cibuli a podávej.

Maso z krávy 6. století

750 g hovězího, 3 pórký, 4 lžičky octa, 2 lžičky medu, 1 fenykl (půlka libečku nebo kořen petržele), lžička listů levandule, 5 kuliček pepře, 1/2 lžičky hřebíčku, 1/2 hrnku vína, trocha listů vratiče

Maso nakrájej na kostky, dej do hrnce, zalej 3 hrnky vody a přiveď k varu. Pak ztlum plamen, hrnec přiklop poklicí a nech 45 minut vařit. Nakrájej pórek, rozemel fenykl a spolu s octem a medem přidej vše k masu. Vař další hodinu, už bez poklice. Dále spolu umel pepř, levanduli, vratič a hřebíček a rozmíchej ve víně. Přilej to k masu vař ještě asi 10 minut a pak podávej.

Taríd, 13. století

1 kg kuřete nebo jehněčího, 1/4 kg cibule, lžička koriandru, půl lžičky pepře, půl lžičky skořice, trocha soli, 4 žloutky natvrdo, 5 lžic oleje, 4 lžíce másla, půl vrstveného chleba

Nachystej si nahrubo nasekané mandle. Dále uvař vejce natvrdo a vyjmi z nich žloutky. Maso naporcuj, cibuli nakrájej na kolečka a vlož do hrnce. Zalej vodou a přimíchej 2 lžíce oleje, pepř a koriandr. Vař zvolna asi hodinu. Po hodině maso vyndej a do vývaru přidej máslo a ještě 5 minut povař. Na dno mísy nardob chléb a zalej ho vývarem tak, aby nasákl, ale neplaval. Maso vykosti a zlehka osmahni na pánvi na zbylých 3 lžících oleje. Pak polož na chlebovou hmotu, ozdob žloutky a trochou skořice.

11. století úsvit rytířů

Těžkoodětec si i v této době musel opatřit velice drahou zbroj a k dokonalému osvojení taktiky boje se od mládí cvičil v jízdě na koni a ovládání zbraní. Stával se dokonalým profesionálem a každý panovník pochopitelně dbal o to, aby měl k dispozici co nejlepší sbor těžkooděných jezdců, kterým ochranná zbroj měla zabezpečovat určitou nezranitelnost, aby se mohli věnovat především útočnému boji.

Pod ochranné odění si rytíř oblékal nohavice a košili z vlněné, nebo lněné látky. Ochranné odění se nejčastěji podobalo dlouhé, ke kolenům sahající sukničce s připojenou s kapucí, která byla, aby se dalo dobře sedět na koni v předu a v zadu roztržena. Jiný střih připomínal jakousi kombinézu, sahající ke kolenům. Podstata byla stejná. Základ tvořilo pevné sukno, nebo kůže, které svrchu pokrývali našité nebo nanýťované kroužky nebo obdelníkové či kosočtverečné destičky. Objevovali se tak šupinaté zbroje a postupně začalo převládat daleko dokonalejší, ale velice nákladné, kroužkové brnění. Na hlavu si přes kapuci rytíř nasazoval přilbu. V 11. a 12. století šlo výlučně o kónickou tzv. „normanskou přilbu“ s masivním nánosníkem. Odění ale nechránilo bojovníkovy nohy od kolen dolů, a proto měl někdy také na punčochách připevněny kovové kroužky nebo destičky. Většinou se spokojoval s tím, že si omotával lýtky koženými řemeny upevněnými k měkkým nízkým střevícům. V boji používal jezdec kopí a meč, který neměl ostrou špicí a sloužil v té době jako sečná zbraň. Proti sečným ranám chránilo odění opravdu dobře a jezdec se musel obávat, že mu mezi kroužky nebo do mezer mezi destičky pronikne ostrý hrot kopí. Proto nosili rytíři dřevěné mandlové štíty, které je kryly od ramene až k nártu. Tak veliký a těžký štít pochopitelně nemohl jezdec ovládat pouze rukou, a proto ho měl zavěšen přes rameno na silném řemenu. Bojovníci si přetahovali zbroj přes oděv a tak jen těžko můžeme hovořit o barevnosti vojska. Povrch kovu se leskl a kronikáři psali, že se vojsko blýskalo a jiskřilo jako led. Význační feudálové si dávali povrch zbroje pozlacovat nebo postříbřovat a barevný efekt s sebou přinášelo také kombinování bronzových a železných součástí zbroje. Hlavní pozornost však upoutávaly štíty. Často se mluví o „malovaných štítech“, „červených štítech“, a dokonce o „zlatých štítech“. Objevila se i první malovaná znamení, ze kterých se později vyvinuli erby.

Pokusme se určit, kolik jezdec v plné zbroji vážil. Budeme-li předpokládat, že měl tělesnou hmotnost asi 75 kg., musíme připočítat zhruba 10 kg. Na zbraně, 20 kg. Na ochranné odění, 5 kg. Na štít a 2 kg. Na přilbu. Celkem tedy vážil vyzbrojený těžkoodětec něco mezi 100 – 110 kg. A to nebyla pro velkého rytířského koně velká zátěž, když si uvědomíme, že takto vyzbrojený bojovník na něm seděl pouze po dobu bitvy. Za přesunu bitevního koně šetřil a přepravoval se na lehčím koni. Zbroj oblékal až těsně před bojem a jinak ji měl uloženou na voze nebo na hřbetě dalšího koně nebo mezka.

13. století

zlatý věk rytířstva

Od 12. století byla těžkooděná jízda rozhodující bojovou silou většiny evropských vojsk. Pěchota, někdy ještě poměrně početná, složená většinou z vesničanů – nevolníků, nemohla hrát v boji žádnou vážnou úlohu. Uplatnila se při dobývání hradů a měst, střežila vojenské tábory, ale za bitvy se mohla nanejvýš přimísit mezi bojující jezdce, zajímat raněné a z koně spadlé těžkooděnce nebo bojovat s pěšáky nepřítele. Ne nadarmo se rytíři chlubili, že jeden těžkooděncem může v boji pobít bez zvláštních obtíží pobít desítky pěšáků.

Většinu těžkooděných jezdců tvořili feudálové. Ti totiž měli nejen čas a příležitost podrobit se dlouhému a důkladnému výcviku, ale také prostředky na koupi zbroje, zbraní a drahého bitevního koně.

Svou bojovou zručnost si v době míru ověřovali na turnajích, které nejen napodobovaly podmínky skutečné bitvy, a proto při nich byli i zabíjeni a zraněni, ale patřily také k oblíbeným zábavám feudální společnosti a stávaly se proto nutným doplňkem mnoha slavností – svateb a křtin, korunovací atd. V boji uplatňovala těžká jízda jednoduchou taktiku. Po rozjezdu si každý vybral protivníka a snažil se ho shodit kopím z koně. Pak vytasil meč, vzal do ruky sekeru nebo palcát a bojoval s dalšími protivníky. Bitva se rozpadla na stovky soubojů jednotlivých těžkooděnců.

Je kolem roku 1250, schyluje se k bitvě a rytíř se ve svém stanu za pomoci sluhy obléká. Nejprve si na sebe bere krátké kalhoty a přes hlavu přetáhne spodní košili z jemnější látky, přes kterou obléká mírně vycpaný kabátec, který slouží jako podklad pro zbroj a pomáhá tlumit úder zbraní. Pak sluha podává svému pánovi první část zbroje – kroužkové nohavice, které obepínají celou nohu a na spodku mají připevněnou podešev ze silné kůže. Rytíř natahuje jednu, upevňuje ji řemínky v pase, pak druhou, tu také přiváže a sluha mu zatím připíná přes kroužkové nohavice ostruhy. Pak přináší asi 15 kg. těžkou košili, která tvoří až 20 000 navzájem propojených kroužků. Pomůže ji rytíři natáhnout přes hlavu. Košile sahá do půli stehen a je na ni připevněna kroužková kapuce a kroužkové rukavice. Sluha zapíná kovové plátové nákolény přes nohavice, rytíř si nasazuje na hlavu vycpávkovou čepičku, která mírní tlak přilby. Přes ni přetahuje kroužkovou kapuci. Sluha mu podává bojovou suknici (tzv. varkoč), která sahá po kolena. Nejčastěji je světlá, ale bývá také v heraldických barvách a někdy ji zdobí rytířův erb. Suknici poté stáhne ozdobným rytířským pasem, na němž má zavěšen meč. Před stanem na něj již čeká jeho mohutný válečný oř, pokrytý silnou čabrakou v heraldických barvách a je osedlán vysokým dřevěným sedlem s vysokou zadní rozsochou. V předu rovněž vysoká rozsocha chrání slabiny jezdce a je na ni zavěšen bojovníkův palcát. Bojovník zasune nohu do třmenu a vyhoupne se do sedla. Sluha mu podá těžkou hrncovou přilbu (váží 5-7kg), která je snýtována z několika částí a jezdec z ní může vyhlížet pouze úzkým průzorem. Někdy ji zdobí tzv. klenot – buď pera v barvách erbu či přímo erbovní znamení. Rytíře taková přilba dobře chrání, ale je těžká a poskytuje omezený výhled, a tak rytíři vyjíždějí do bitvy také pouze s kroužkovou kapucí na hlavě nebo s jednoduššími přilbami. Rytíř si pomalu nasadí přilbu, od zbrojnoše vezme menší dřevěný trojúhelníkový štít a zavěsí si jej přes rameno, levou ruku prostrčí řemením na jeho zadní straně, ale nechopí jenom držadlo štítu, ale zároveň také uzdu koně. Do pravé ruky vezme asi 3m. dlouhé kopí zdobené praporem a je zcela připraven k boji.

PLÁTOVÁ ZBROJ 14. STOLETÍ

Tak nějak vypadali těžkoodění jezdci od konce 12. do počátku 14. století. Postupně se jejich vzhled měnil. K nákoklenkám přibyla plátová ochrana loktů, ramena chránily zvláštní kovové destičky, přilba se protáhla, dosedla až na ramena a měla tvar velikého kbelíku (tzv. kbelcová přilba). Na spodní stranu bojové suknice začali zbrojíři připevňovat kovové pláty a promluvila i paní móda. V polovině 14. století již kovové nebo vyztužená kůže chránily rytíři nohy a paže, na kroužkovou košili oblékali do půli stehů sahající bojovou suknicí s přišitými pláty kovu, nebo vycpávaný vysmolený a prošíváný kabátec. Pláty přišité k vestě se stále zvětšovaly, až se objevily pláty kryjící celou hrud' a záda. Ty se připevňovaly přímo přes spodní oděv a na ně se navlékala krátká bojová suknicí z drahých látek. Kroužková zbroj ještě chránila slabiny a krk bojovníka, ale bylo zřejmé, že vývoj povede k vytvoření celoplátové zbroje. Také těžké přilby zmizely a nahradily je lehčí přilby s pohyblivým hledím, na jejichž spodním okraji byl uchycen kroužkový závěs kryjící krk, ramena, část zad a prsou bojovníka. štít měl tvar obdélníku se zaoblenou dolní stranou. Nadále ho zdobil rytířův znak, ale navíc se na něm objevil hluboký výřez, do něhož jezdec při útoku zakládal kopí.

Doba od 12. do 14. století, kdy rytíři ovládali bojiště, byla neobyčejně bohatá na změny ve výzbroji. Vzhled rytíře se měnil nejen vlivem módy, ale i vlivem zdokonalujících se zbraní, byť taktika boje rytířů zůstávala v podstatě táž.

HUSITSTVÍ

Na počátku patnáctého století vypukla v Čechách husitská revoluce. V jejím potlačení se v pěti křížových výpravách sešel výkvět rytířstva. Skvěle vycvičení a vyzbrojení profesionálové, pro které by neměl být houf městské chudiny v čele s veliteli z řad nižší šlechty žádný problém. A přece husité zvítězili. Jejich velitelé totiž byli zkušení vojáci, kteří si uvědomovali, že shluk nevycvičených, byť jakkoli odvážných bojovníků, nemůže odolat drtivému nájezdu železných jezdců. Pěšáky bylo nutné chránit, k tomu účelu používali husitští velitelé vozovou hradbu. O ni se rozbíjel útok rytířů, na ní měl i hůře vyzbrojený a na boj připravený bojovník proti jezdcovi šanci. Navíc si tuto ochranu mohlo husitské vojsko vozit sebou a na vozech se daly přepravovat a pak v boji používat dosud neohrabané palné zbraně. Jejich výstřely v bitvě patrně škodu nenadělaly, ale hluk, který způsobovaly, plašily koně a vnášeli zmatek do řad útočníků. Když pak rytíři narazili na vozovou hradbu, zažili další překvapení. Z její výše husité chráněni až do pasu postranicemi vozu sráželi svými zbraněmi jezdce z koní. Útok uvázl a padlých rytířů přibývalo a posléze deprimovaný nepřítel začal prchat. A tehdy se v bocích otevřeli průchody, kterými vyjela husitská jízda, a vyběhli pěšáci. Pronásledovali prchající a dovršovali tak vítězství. Husitská taktika slavila úspěch až do konce 15. století nenalezli feudálové účinný způsob, jak bojovat proti vojsku používajícímu husitskou taktiku. Proto po porážce polních vojsk husitských bratrstev u Lipan v roce 1434 husitská taktika vládla nadále na středoevropských bojištích.

Chudina v husitských vojscích byla velice špatně vyzbrojena a často se v její výzbroji objevovalo selské nářadí, jako např. okované cepy nebo kosy kolmo nasazené na držadlo. Protože řada bojovníků pocházela z měst, je jisté, že používali tehdy obvyklé zbraně městských hotovostí. Jednalo se především o kopí a různé sudlice. Sudlic bylo mnoho druhů, protože tak se u nás říkalo všem dřevcovým kombinovaným sečným a bodným zbráním, které se lišily od kopí, takže mezi sudlice nepatřila pouze typická česká sudlice ušatá, ale také halapartna a další podobné zbraně. K výzbroji dále náležely meče, sekery, dýky, samostřily a palné zbraně. Šlo jednak o tzv. ruční palné zbraně (pištaly a hákovnice) a na druhé straně také polní (tarasnice a houfnice) a obléhací (bombardy) děla. Chudina šla do boje ve svých obvyklých oděvech a málo kdo vlastnil prilbu nebo nějakou jinou část zbroje. Lépe na tom byli bojovníci z měst. Ti často používali prilby (železné klobouky) a nosili také ochranné odění na horní polovině těla. Byly to různé plátové vesty (brigantiny), kroužkové košile a tzv. prošívanice. Někteří měli tělo chráněno i plátovou zbrojí a pouze nohy zůstaly neobrněné, aby se pěšák mohl rychle pohybovat. Husitská vojska měla také jízdu. Sloužila v ní i šlechta, a tak se nacházeli v husitském vojsku také těžkooděnci. Bylo jich ale málo, protože vzhledem k husitské taktice byli málo potřební. Husité především využívali polotěžké jezdce, kteří prováděli průzkum a chránili vojsko ze všech stran za pochodu a po bitvě pronásledovali nepřítele. Ti mívali buď kroužkové košile, brigantiny, prošívanice nebo i částečné plátové odění. Na hlavách nosili železné klobouky nebo tzv. šlapy s kroužkovým závěsem. Bojovali mečem, kopím a mnoho z nich mělo ve výzbroji kuš. Zvláštní kapitolu tvoří štíty. Husitští jezdci sice používali v té době běžné jezdecké štíty, tzv. tarče, ale pěchota štíty nemohla mít, protože většinu zbraní bylo třeba ovládat oběma rukama. V boji bylo však nutné chránit mezery mezi vozy, kde stála děla, a za pochodu v blízkosti nepřítele museli husité krýt koně táhnoucí vozy. Proto používali velké štíty, vysoké téměř jako bojovník. Šlo o pavězy vyrobené ze dřeva, často zdobené malovanými znaky. Většími štíty byly tzv. tarasy, které měli zvláštní opěrné tyče, takže se za nimi bojovník mohl ukrýt, nabíjet svou zbraň a nemuset přitom držet štít.

Jak je vidět, husité ve své výzbroji neměli žádné nové, do té doby neznámé zbraně. Dokázali pouze beze zbytku využít těch zbraní, které jim byli dostupné, a tím se účinnost jejich taktiky znásobovala.

RYTÍŘSKÁ JÍZDA DOZNÍVAJÍCÍHO STŘEDOVĚKU

V průběhu 16. století zmizela postupně rytířská jízda z evropských bojišť, kde ji nahradilo plně žoldnéřské jezdecktvo.

Jestliže upadla a stagnovala taktika těžkooděných jezdců, nedá se totiž říci o jejich výzbroji. Na přelomu 14. a 15. století byl rytíř zcela zakut v plátovém ochranném odění a stejné pláty začaly chránit také jeho koně. Povrchová úprava plátů ještě nebyla na výši, a proto se přes ni nosili bohatě zdobené suknice z drahých látek. Platnění ale dosahovali ve druhé polovině 15. století vrcholů svého umění, a tak se objevovaly první stylově jednotné soupravy zbrojí s dokonale zpracovaným povrchem plátů. První takovou zbrojí se stala tzv. gotická zbroj, používaná těžkooděnci koncem 15. století. Měla elegantní štíhlé tvary a typické bylo, že všechny její tvary a typické bylo, že všechny její tvary vybíhali do elegantních špicí. Nahradila ji ještě hezčí zbroj maxmiliánská neboli kanelovaná. Platnění nemohli vymyslet další a dokonalejší pláty a proto uvažovali, jak ty, které používaly tak, aby rytíř byl co nejméně zranitelný. Šlo zesílit plech, z něhož byla zbroj zhotovena. Ale pak byla těžká a to se dalo snést jen u turnajové zbroje, kterou měl na sobě bojovník pár minut (takové zbroje vážily 40 – 60kg.).

V bitvě trvající několik hodin musel rytíř ovládat různé zbraně, a tak se váha polních zbrojí většinou pohybovala okolo 30 kg. Proto platnění vymysleli jiný ochranný způsob ochrany. Nezesílili plech, ale pokryli ho hustým žlábkováním, které mu dodalo větší odolnost vůči sečným ranám. Zbroje působily velkolepě a žlábký (kanely) vytvářeli na jeho povrchu ozdobné vzory. Tyto maxmiliánské zbroje vymizely již ve dvacátých letech 16. století, protože byli příliš pracné a tudíž drahé. Ještě do počátku 17. století se rytíři oblékali do různých celoplátových zbrojí. Bývaly bohatě zlacené a zdobené emailem, rytím, vykládané drahými kovy atd. Právě s těmito nádhernými zbrojemi, které již rytířům v boji proti modernějším žoldnéřským vojskům nepomohly, se setkáváme v zámeckých zbírkách a muzeích.

TURCI

Turecké vojsko převyšovalo až do 17. století své protivníky nejen počtem, ale také kvalitou a promyšlenou organizací. Dlouho bychom mohli hovořit o různých typech vojáků v tehdejších tureckých armádách, o příslušnících různých asijských i východoevropských národů, kteří v nich sloužili, i o početném a na tu dobu velice dobře organizovaném dělostřelectvu.

K elitě tureckého jezdeckva patřili sipáhiové. Netvořili jednotnou masu jízdy a lišili se mezi sebou jak výstrojí, tak i společenským postavením. Sultáni dávali do užívání některým ze svých poddaných různě velké pozemky tzv. timáry. Za údržbu této půdy musel vlastník sloužit ve vojsku jako jezdec (sipáhi). Výše jeho povinností, stejně jako předepsaná výstroj a výzbroj, se lišily podle velikosti majetku. Sipáhové s nejnižší výměrou majetku bojovali v polovině 15.století jako jezdcí. Museli se zúčastnit válečné výpravy osobně, v lehké zbroji (vatovaný kaftan, kroužkové odění), vyzbrojeni kopím, šavlí a případně také lukem. Bohatší měl stejnou výzbroj, ale navíc je doprovázel sluha. Ti kteří měli již poměrně velké příjmy nastupovali do války v koženém odění posíteném kovovými destičkami, s určitým počtem vlastních ozbrojenců a stanem. Ještě bohatší sipáhové, tzv.subaši, odjížděli do boje v těžkém odění kombinovaném z kroužkového pletiva a některých zesilovacích plátů. Chránilo je od hlavy k patě a také jejich kůň byl celý obrněn. Doprovázeli je početní ozbrojenci a musel vlastnit veliký stan. Nejvyšší skupinou sipáhiů tvořili tzv.sandžakbegové, kteří jeli do boje v čele vojenské hotovosti. Také oni bojovali jako těžkooděnci a jejich průvod tvořily desítky a někdy i stovky ozbrojenců. Vezli sebou polní kuchyni, stany, sedlářské dílny a další zařízení. Sipáhiové byli hlavní útočnou silou tureckého vojska. Útočili pod svým rudým praporem a jejich nájezd měl rozdrtit nepřítele. Pokud se první nájezd nepovedl a nepřítel sám zaútočil, stáhli se sipáhiové pod ochranu další, ještě kvalitnější a ve světě proslavenější části tureckého vojska – janičářů.

Již sultán Murad I. vytvořil dvorní gardu, složenou z poturčených křesťanských zajatců, která ho měla zabezpečit proti turecké kmenové aristokracii a později i proti samotným sipáhiům. Tato garda tzv. janičáři se původně doplňovala z křesťanských zajatců a když jejich příliv zeslábl, zavedli Turci tzv.devširme, daň z krve. Příslušníci z porobených národů museli každoročně odvádět určitý počet malých chlapců, kteří byly v Istambulu vychováni v muslimské víře, nejstarší z nich prodělali tvrdý vojenský výcvik a stali se janičáři.

LANCKNECHTI

Alois Jirásek ve svém románu V cizích službách popisuje vzhled lancknechtů takto :.....za děly se blížili lancknechti ve svých strakatých, divně střižených šatech, ozbrojeni hákovnicemi, ozbrojeni dvouručními meči, většinou však kopími osmnáct stup dlouhými. Jako les trčela přes ramena opřená, mezi nimi třepetaly se vztyčené praporce živých, nejvíce červených barev....“

Je to celkem výstižný popis. Lancknechti v boji používali dlouhá kopí (kolem 4 m dlouhá), halapartnami a dvouručními meči. Jako poboční zbraně měli zvláštní meče tzv. katzbalgery, a dýky. Mezi landsknechty bylo i mnoho střelců z kuší, hákovnic a arkebuz.

Typickým rysem lancknechtského oděvu bylo bohaté prostřihování všech částí oděvu. Prostřižená místa se podkládala látkou jiné barvy a to ještě zvyšovalo přehnanost a pitoresktnost oděvů. V polovině 16. století se přehnanost oděvů ještě zvýšila. Objevili se velice široké, nabírané a bohatě prostřihované kalhoty tzv. plundry. Na hlavách nosili barety a homolovité klobouky s úzkou střechou.

Kopiníci a střelci patřivali k elitě vojska, a tak v první polovině 16. století nosili některé části ochranné zbroje. Chránili je přední a zadní plech, kroužkový nebo plátový límec a stehna kryly tzv., zbrojní šosy. Plátová ochrana paží se podstatně odlehčila a tvořilo ji několik vzájemně překrytých kovových proužků kovu. Na hlavu si takový ozbrojenec nasazoval útočnou přilbu. V polovině 16. století již kopiníci jedinými pěšáky používající ochrannou zbroj. Lancknechtům používajícím v boji dvouruční meče se říkalo tuplsldnéři a to proto, že dostávali dvojité žold, který si po právu zasloužily neboť stáli v prvních řadách a svými meči odkláněly ratiště nepřátelských kopí.

O tom jak se jednotlivé armády rozeznávaly, hovoří některé dobové prameny. Císařští lancknechti například měli na svých oděvech znamení rudého kříže a v bitvě u Pávie si natahovali přes zbroj spodní košile. Ten kdo neměl košili, zavěsil si na prsa kus papíru, aby ho vlastní v bitvě poznali.

TŘICETILETÁ VÁLKA

Na bojištích se potkávaly početné žoldnéřské armády, které bylo nutné stále doplňovat novými a novými vojáky. Celou Evropou křižovali verbíři vybavení královskými nebo knížecími patenty opravňujícími najímat muže pod prapory té které válčící strany. Vyvěšené patenty a zvuky vířících bubnů lákaly učně, řemeslníky, nádeníky, městskou chudinu, každého, kdo chtěl (často i toho, kdo vůbec nechtěl), pod příslibem zbohatnutí a veselého vojenského života do vojska. Mnozí se nechali omámit vidinou snadného zisku, jiné opili a oklamali, takže až po vystřízlivění zjistili, že se stali bojovníky ve službách některého z válčících panovníků.

Důležitým druhem vojska byla pěchota. Pěší žoldnéři šli do boje v oděvu, který se běžně nosil v zemi, odkud pocházeli, a nelišil se podstatně od ošacení civilního obyvatelstva. Pouze významní váleční podnikatelé jako byl Albrecht z Valdštejna, dávali pro své žoldnéře šit oděvy v dílnách na svých panstvích a takové oděvy pak měly stejnou barvu a někdy i střih.

Podle výzbroje se členila pěchota na dva základní druhy vojáků, na pikenýry a mušketýry. Z těch se formovaly větší organizačně správné jednotky, pluky, ve kterých bylo až 3000 mužů. Mušketýři se nazývali podle své hlavní zbraně- muškety, až 7kg vážící pušky s doutnákovým zámkem. Potřeby ke střelbě nosil mušketýr na bandalíru visícím z levého ramena k pravému boku. Na něm měl prachovnice- větší se zásobou střelného prachu, který se sypal do hlavně a menší s jemným prachem, jenž se dával na pánvičku zámku muškety. K urychlení obsluhy zbraně sloužilo dvanáct dřevěných měrek, každá s prachem potřebným jeden výstřel. Měrky vyseli jedna vedle druhé na bandalíru, stejně jako kožený váček s olověnými kulemi. Ke střelbě potřeboval mušketýr také doutnák (lunt), kterým zapaloval prach na pánvičce. Nosil ho ovinutý kolem krku nebo stočený pod kloboukem a dbal na to aby nenavlnul. Mušketa byla těžká, a tak ji musel voják opírat o zvláštní vidlici (furketu). Pro boj z blízka měl v pocvě na boku kord a dýku. Kordem mohl bojovat s jiným pěšákem, ale ne proti jezdcí. Proto byl v každém pluku vždy dostatek pikenýrů, vojáků vyzbrojených 5 – 6 m dlouhou píkou. Při útoku nepřátelských jezdců mušketýři ustoupili do středu sestavy, a na její obvod se postavili pikenýři a vytvořili kolem ní obranou hráz z ježících se hrotů dlouhých pík, o kterou se většinou jízdní útok rozbil. Protože pikenýři odolávali přímým útokům jezdců oblékali se, narozdíl od mušketýrů, některé součásti ochranné zbroje. Na hlavě nosili přilbu (morion, šišák), trup jim kryl přední a zadní plech, stehna ploché šosy. K výstroji patřily rukavice s dlouhými manžetou. Tak jako mušketýr měl i pikenýr pro boj z blízka kord. V bitvě byla důležitá dokonalá souhra obou druhů pěchoty, ale zvláštní taktiky boje a ovládání zbraně nebylo jednoduché. Předpokládalo tvrdý výcvik i zkušenost, protože neohrabaná mušketa se obtížně nabíjela a ke zvýšení rychlosti střelby musel mušketýr všechny potřebné úkony zvládat dokonale a automaticky. Obsluha této zbraně vyžadovala celkem 64 výcvikových povelů a také pikenýr musel nacvičit 21 poloh a hmatů potřebných k boji svou zbraní.

JEZDECTVO ZA TŘICETILETÉ VÁLKY

V 16. století se na evropských bojištích utkávaly početné žoldnéřské armády, jejichž hlavní silou byla pěchota. Přesto dobová taktika počítala s použitím jezdeckta, ale muselo to být kolektivně bojující, rozkazům se podřizující pravidelné jezdeckto složené ze žoldnéřů. Tak se vedle zbytků rytířských houfců čím dále častěji objevovali bojovníci pravidelných jezdeckých pluků. Jezdeckto nadále plnilo různorodé úkoly, a proto bylo ve vojsku jak těžké jezdeckto schopné energických úderů rozhodujících často o výsledku boje, tak lehké jezdeckto, zabezpečující za přesunu vojsko, které provádělo průzkum a nenadále útočilo na nepřítele. Základním druhem těžkého jezdeckta byli za Třicetileté války kyrysníci, kteří se svou výzbrojí příliš nelišili od dřívějších rytířů. Zbroj sice nechránila před účinky palných zbraní, ale stále dobře chránila proti sečným a bodným zbraním. Proto kyrysníci používali plátovou zbroj sahající až ke kolenům a na nohy si obouvali silné kožené boty. Na hlavě stále nosily přilby s hledím, avšak postupně docházelo k redukci této ochranné zbroje. Zmizela plátová ochrana nohou, paží, nakonec kyrysníkovy zůstal pouze přední a zadní plech zbroje, tzv. kyrys, po němž se tyto jezdci vlastně jmenovali. Pod kyrys oblékali kabátce ze silné hovězí kůže a nohy jim chránily až nad kolena těžké jezdecké boty. Přilbu s hledím nahradila lehčí přilba, tzv. papenheimka. Na levé ruce ještě kyrysníci nosili kovovou rukavici, ale na pravé měli prstovou koženou rukavici s dlouhou manžetou, která se lépe hodila k ovládání meče a střelbě z pistole. Meč nebo palaš a pár dlouhých pistolí měl kyrysník v pouzdrech (holstrech) u sedla, byly také hlavními zbraněmi těchto jezdců. Někdy mívali ještě krátkou karabinu zavěšenou křížem přes tělo. Mezi lehké jezdeckto také patřily tzv. arkebuzíři pojmenovaní podle své nejdůležitější zbraně- kratší ručnice s kolečkovým zámkem- arkebuzy. Do boje jeli na lehčích rychlejších koních a kromě předního plech a přilby nepoužívali žádné další části ochranné zbroje. Své ručnice také nosili zavěšené na bandalíru pomocí karabinky s pohyblivým kroužkem a kromě nich měli také pistole a meč nebo šavli. K nezbytným doplňkům jejich výstroje patřily prachovnice, tašky na střelivo, klíč k natahování zámků ručnice.

Po celou dobu, o které zde hovoříme, neexistovaly v evropských armádách ještě stejnokroje v dnešním slova smyslu. Pouze kromě několika regimentů švédské armády nebo příslušníků elitních jednotek či tělesných stráží kteří mívali jednotnou barvu ošacení.

U ostatních armád se každý šatil podle svého, spojovala je pouze předepsaná výstroj (např. kyrys a přilba). Aby bylo možné rozlišit vlastní bojovníky od nepřátelských, nosili vojáci téhož pluku buď šerpy nebo barevný pruh látky omotaný kolem paže. Jezdeckto třicetileté války se stalo základem pozdějšího pravidelného jezdeckta pozdějších stálých armád.

Dělostřelectvo v 16. a 17. století

V 16. století téměř všichni panovníci budovali žoldnéřské armády a v rozsáhlých válečných taženích, která od konce 15. do počátku 16. století zpustošila většinu evropských zemí, hrálo dělostřelectvo významnou roli. Císař Karel V. se pokoušel odstranit další nedostatek tehdejšího dělostřelectva – velké množství typů a ráží, ale přes dílčí úspěchy probíhal rozvoj pomalu. Stále bylo málo pohyblivé, odkázané na městské řemeslníky, mělo děla rozmanitých ráží a potřebovalo rozsáhlý trén složený ze stovek vozů střeliva. Teprve v průběhu Třicetileté války došlo k dalšímu zvýšení významu dělostřelectva. Zlepšila se jeho organizace, zkvalitnila se jak děla, tak jejich doprava a způsob použití při dobývání pevností a v bitvách. Švédský král Gustav Adolf II. pak zařadil lehká děla přímo do sestavy jednotlivých pluků a vytvořil tak tzv. plukovní dělostřelectvo. Tato děla obsluhovali řadoví vojáci – mušketýři. Navíc rozdělil polní dělostřelectvo podle ráží zbraní na těžké a lehké.

Postupně se měnilo postavení samotných dělostřelců. Stávali se placenými státními zaměstnanci v královských zbrojnicích, kde pracovali v období míru a za války táhli s vojskem do pole.

Dělostřelci se oblékali do svého obvyklého městského oděvu, který se svým střihem řídil dobovou módou a zvyky jednotlivých zemí. Na konci 16. a počátku 17. století kroj dělostřelců silně ovlivňovalo pestré oblečení lancknechtů. Pro obsluhu děl, namáhavou a špinavou práci, to nebylo samozřejmě praktické, a tak začali dělostřelci používat šaty střízlivého střihu v tmavých barvách. Typickou součástí oděvu byl barevný šátek (kravata), plstěný či kožený klobouk se širokou střechou zdobený často pštrosím nebo kohoutím peřím.

Počátek stálé armády

Třicetiletá válka přinesla do vojenství mnoho nového. Především byla prvním krokem na cestě k vytváření stálých armád. Do té doby se vojska verbovala až před válkou a po skončení akcí dostala doplatek žoldu a byla rozpuštěna, na rozdíl od nově vznikajících stálých armád, které zůstávali po ruce i v dobách míru. Stálé armády se i nadále doplňovaly verbováním, ale voják sloužil prakticky doživotně. Za svou službu dostával mzdu – žold, výbroj i výstroj. Zdokonalený systém výběru daní dovoloval vládám a panovníkům tato stálá vojska vydržovat. Armády tvořili tři základní druhy vojska – jezdeckvo, pěchota a dělostřelectvo. Pěchota se stala nejpočetnější a mnohdy rozhodující složkou vojska. Ještě v druhé polovině 17. století byli v pěších plucích kromě mušketýrů také jejich ochránci před jezdeckvem – pikenýři. Na počátku 18. století z armád postupně vymizeli. Způsobil to vynález bodáku, neboť puška s nasazeným bodákem umožňovala pěšákovy se bránit útokům jezdců bez pikenýra. V poslední třetině 17. století se začali používat také papírové náboje. Voják je nosil v brašně na náboje upevněné na bandalíru a již nepotřeboval dřívější dřevěné měrky a prachovnice. Pěšákům se začalo říkat fysilíři podle nové pěchotní pušky s křesadlovým zámkem, která se francouzsky nazývá fusil (čti fysil). Nejenom svou hlavi zbraní se značně lišili od mušketýrů. Pokročilo sjednocování jejich výstroje. Nejprve měli příslušníci téhož útvaru stejné některé části svého oblečení (kabáty, klobouky atd.) Postupně těchto součástí přibývalo a posléze nosili všichni pěšáci stejné oblečení. Počátkem 18. století se ustálili základní barvy stejnokrojů, typické pro jednotlivé státy druhy zbraní. Ve Francii měla národní pěchota bílé stejnokroje švýcarské a irské pluky ve francouzských službách červené. Pěchota habsburské monarchie se oblékala do šedobílých stejnokrojů. Kabáty anglických pěšáku byly červené ruských zelené a pruských modré. Barevné odlišení mělo ohromný praktický význam. Vojáci v boji ihned rozeznali své spojence od protivníků a také velitelé se mohli lépe orientovat v průběhu boje.

Střih stejnokrojů vycházel z dobové módy, ale výstrojní součásti se přizpůsobovaly potřebám jednotlivých druhů vojsk. Počátkem 18. století nosili pěšáci typický barokní kabát s kamizolou a k tomu kalhoty pod kolena, punčochy a střevíce. Kolem poloviny 18. století přišli do módy přiléhavější rokokové kabáty s přeloženým límcem, rabaty a ohrnutými a připnutými šosy. Nejtypičtější pokrývkou hlavy pěšáků 18. století byl černý plstěný třírohý klobouk. Ke stejnokroji pěšáků patřily další výstrojní součásti: opasek s kordem a bodákem, bandalír s brašnou na náboje, který se nosil z levého ramene k pravému boku, a popruh s 'mošnou na osobní potřeby zavěšený z pravého ramene k levému boku. Vzhled vojáků všech druhů zbraní dotvářel tehdy předepisovaný účes. Museli si splétat vzadu vlasy do copu a na spáncích je stáčet do loken. Účes si zpevňovali pomocí tuku a pudru.

Řadová pěchota v období buržoazních revolucí

Hluboké změny ve vojenském zřízení se udály v průběhu Velké francouzské buržoazní revoluce a napoleonských válek. Revoluce svrhla absolutismus a nastolila panství buržoazie, ale zároveň rozbila feudální armádu a vytvořila novou, revoluční, doplňovanou na základě všeobecné branné povinnosti svobodných rovnoprávných občanů. Tato armáda měla na tu dobu moderní organizaci, bojovala novou taktikou a dostala také nové stejnokroje.

Progresivní prvky vojenství, které se objevily, rozvinul dále Napoleon Bonaparte. V důsledku toho francouzské ozbrojené síly v období císařství převyšovaly v mnoha směrech armády svých protivníků, porážely je a podmaňovaly si cizí území a národy ve prospěch francouzské buržoazie. Francouzská armáda na přelomu 18. a 19. století ovlivnila vývoj vojenského zřízení ve většině zemí Evropy. Ve vysokých vojenských orgánech studovali jejich organizaci, strategii a taktiku a pomocí reforem zaváděli monarchistické státy některé prvky francouzského vojenství. Stejnokroje francouzské armády odrážely kombinaci prvků lidového kroje, městského oděvu a barev národní trikolóry. Pěchotní stejnokroj francouzské armády vytvořený roku 1793 se skládal z fraku v barvě královské modře s bílými rabaty, červeným stojatým límcem, manžetami a epoletami. K fraku si oblékala bílou vestu, bílé kalhoty, černé kamaše, kožené střevíce a dvourohý klobouk. Dále bílé řemení s brašnou na náboje, poboční zbraň a tlumokem. Takový stejnokroj se používal až do roku 1806. Čáku zavedli již roku 1801 u lehké pěchoty, ale řadová pěchota ji obdržela až v roce 1807.

Rakouská pěchota bojovala v jednořadých bílých fracích s krátkými šosy a vysokými límci. Límce a manžety byly v barvách pluků. K tomu náleželi bílé přiléhavé kamaše a nízké kožené boty.

Uherská pěchota navlékala modré kalhoty, které se zastrkávaly do kotníkových bot. Čáka a frak přetrvaly ve výstroji pěchoty s určitými změnami střihu až do padesátých let 19. století. Stejnokroje, o kterých jsme hovořili, byly z hlediska střihu, barevných kombinací a ozdobných detailů velice líbivé, ale nepříliš praktické. Hodily se spíše na vojenské přehlídky než na bojovou činnost.

1. Napiš, jak šly po sobě architektonické slohy od 10.-19. století, a ke každému z nich přiřaď příslušné století.

1.
2.
3.
4.
5.
6.
7.

2. Přiřaď ke každému slohu významnou osobnost českých a světových dějin.

Baroko
Resesance
Klasicismus, Empír
Gotika
Rokoko
Románský sloh

3. Ke každému slohu napiš významnou památku v ČR.

1.
2.
3.
4.
5.
6.
7.

4. Přiřaď k pojmu sloh:

Drápek
Sgrafita
Fiála
Krakorec
Girlanda
Kasulové okno
Apsida

5. Napiš ke každému slohu alespoň tři typické znaky.

Baroko
Resesance
Klasicismus, Empír
Gotika
Rokoko
Románský sloh

6. K jakému slohu patří stavební druh:

zámek
tvrz
rotunda
katedrála
hrad

7. Kde vznikl sloh

Románský
Gotický
Barokní
Renesanční

8. Jaká je orientace románského kostela?

9. Co je to triforium?

10. Co jsou to sgrafita?

11. Popiš rozdíl mezi anglickým a francouzským parkem.

12. Nakresli okno

románské

gotické

renesanční

13. Pro který sloh je typická horizontalita a pro který sloh vertikálita?

14. Co je to parkán?

15. Jak se jmenuje pan Pelíšek jménem?

VYHODNOCENÍ:

Prohlídka zaměřená na proměny interiéru šlechtického sídla v průběhu staletí

Jméno:

Počet získaných bodů:

Test

1. Označte tyto kusy nábytku čísly 1 až 3, když 1 je nejstarší a 3 nejmladší.

2. Označte předmět, který byl vyroben ve stylu baroka.

3. Jaký půdorys mohla nejčastěji mít středověká střílna?

- a) trojúhelníkový
- b) čtvercový
- c) obdélníkový

4. Ve kterém století byl vyroben nábytek ve stylu Ludvíka XVI.?

- a) 17. stol.
- b) 18. stol.
- c) 19. stol.

5. Označte ženu oblečenou v rokokových šatech.

a)

b)

c)

6. Která země je považována za kolébku renesance?

- a) Španělsko
- b) Francie
- c) Itálie

7. Jak se nazývá způsob zdobení, při kterém vznikají ornamenty tak, že se vykládá dřevo jiným druhem dřeva?

- a) inverze
- b) iluze
- c) intarzie

8. Jak se nazývá vodovod, který přivádí vodu od zdroje na místo určení na principu zemské přitažlivosti?

9. Mohla spisovatelka Božena Němcová nosit šaty ve stylu biedermeier?

10. Jak se jmenuje člen rodu Sternbergů, spoluzakladatel Národního muzea.

Uveďte jeho celé jméno.....

Časový údaj	Umělecký sloh	Charakteristika	Příklady	
1000 1250	Románský sloh	malá (sdružená) okna, ústupkový portál, kvádřikové zdivo, tlusté zdi	bazilika sv. Víta na Pražském hradě, Juditin most v Praze, rotunda sv. Kateřiny ve Znojmě	
1230 1526	Gotický sloh	žebrová křížová klenba, ztenčení zdí, lomený oblouk, vnější opěrný systém, ornamenty-geometrické, přírodní motivy, vertikalismus, dynamismus	Kostel Předklášteří u Tišnova, Vyšší Brod, Zlatá Koruna hrad Zvíkov, Bezděz, katedrála sv. Víta v Praze, chrám sv. Barbory v K. Hoře, Karlův most	
1490 1614	Renesance Rudolfinský manýrismus	nové pojetí hmoty a prostoru: stavby mají lidské měřítko, horizontální členění, prosvětlenost prostoru, valená klenba, kupole, sloup, pilíř, sgrafito	okna Vladislavského sálu, Královský letohrádek, Schwarzenberský palác, zámek Litomyšl, Č. Krumlov, Velké Losiny, Jindřichův Hradec	
1600 1740	Barokní sloh	dynamismus, iracionalismus, nadsázka, nadpřirozenost, půdorys ovál, elipsa, okna složitých tvarů, lomené přerušované římsy, průnik geometrických obrazců	Matyášova brána na Pražském hradě, Valdštejnský palác v Praze, zámek Trója, kostel sv. Mikuláše v Praze, kostel Nejsvětější Trojice v Kuksu, zámek Jemniště	
1740 1815	Pozdní baroko, rokoko a klasicismus	Rokoko: dekorativní hravost, zdrobnění měřítka, motiv asymetrického ornamentu ve tvaru C nebo S Klasicismus: ideálem bylo obnovit ušlechtilou prostotu a velkolepou krásu antického umění.	fasáda Arcibiskupského paláce v Praze, palác Goltz-Kinských na Staroměstském nám. Stavovské divadlo	
1815 1870	Období historických slohů	Čerpání inspirace v minulosti: novogotika, novorenesance, novobaroko	zámek Hluboká, Lednice, Žleby, Orlík, budova České spořitelny na Národní třídě, Vyšší dívčí škola ve Vodičkově ulici	